

## 125 ÉVE HUNYT EL HARRACH JÓZSEF



**(Szászrégen, 1848. szeptember 14. – Budapest, 1899. szeptember 15.)  
zeneesztéta, zenetörténész, tanár**

### Életpályája

A magyar fővárosban szerzett tanári és bölcsészdoktori oklevelet. 1873-tól reáliskolai tanár volt Budapesten. 1888-ban az Országos Zeneakadémián a poétika, zenepedagógia, zenetörténet és zeneesztétika tanárának és az intézet titkárának nevezték ki. Ő vetette fel Magyarországon a zenei tanítás államosításának, a Zeneakadémia mellett állami zenei középiskolák felállításának az eszméjét. Harrach József ezen felül 15 éven át zenei tárgyú kritikákat írt a Pesti Naplóba.

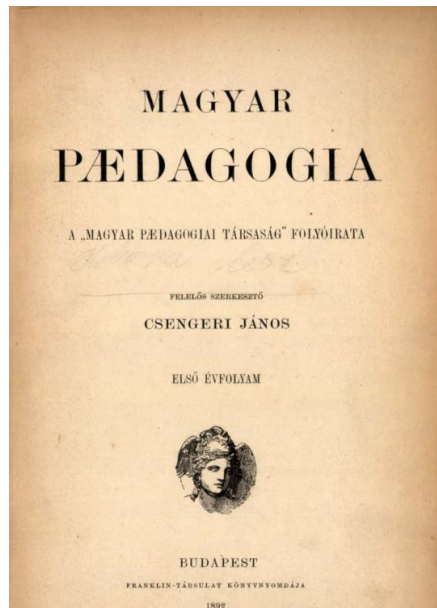
### Főbb művei

- *Erkel Sándor* (1879)
- *Schopenhauer és Wagner Richard* (Budapest, 1887);
- *Közlemények a zeneművészet köréből* (Győr, 1889);
- *Magyar Arion. Vegyeskarú énekek gyűjteménye* (I–II. Bp., 1892–93).
- *Aranylant* (kórusművek, 1895)

### Emlékezete

- Sírja Budapesten a Fiumei úti Nemzeti Sírkert 28. parcellájában a 28-2-4 alatt található.
-

HARRACH JÓZSEF  
A ZENETANÁRKÉPZÉS ÜGYE HAZÁNKBAN (1892)<sup>1</sup>



(A tanulmány címlapja, 1892)

A neveléstan régi és sokat hangoztatott alapelve, hogy a szellemi képességeket összhangzattannal kell kiművelni, hogy a nevelés és tanítás által az egész erkölcs-szellemi egyéniséget kell kifejteni. E harmonikus kiművelés felöleli a zenét is s ebben a lelki egyensúlyban a zene valóban egyike a legfontosabb tényezőknél. A zene az ember testi és lelki szervezetében van megállapítva, mely őt mintegy predestinálja arra, mint a dalos madarat az éneklésre. Az bizonyos, hogy az ember kedélyi világa a zene által nyilvánul meg a legközvetlenebben s az érzelmenek a gondolatvaló benső összefüggésénél fogva az emberi szellem egyik legkiválóbb sajátsága.

A zene képző hatását már a régiek is elismerték. A nagy műveltségű görög nép egészen belefoglalta a nevelés keretébe. A zenét nem csupán a hallás, hang és zenei érzék kifejtése szempontjából művelték, hanem a szellem gimnasztikájának tartották; céljának nem a virtuozitást tekintették, hanem az erkölcsi nevelést, a szenvedélyek megfékezését. A zenét minden szép és nemes ápolójának tartották, a filozófiával egyenrangúnak. A zenét nem érteni és nem

---

<sup>1</sup> A szerző gondolatainak maximális tiszteletben tartása mellett a legszükségesebb magyarítások/szövegi korszerűsítések és a plusz lábjegyzetek a könnyebb olvashatóság érdekében történtek finomítások. (A Szerk. megj.)

szeretni a görögöknél a barbár durvaság jele volt. Athénben az atyának szabadságában állott, hogy mely tudományokban taníttassa gyermekét, de a gimnasztika és zene kötelező volt, így fogták föl a zene hivatását legnagyobb bölcselőik, egy Pitagorasz, Szókratész, Platón, Arisztotelész.

Korunk zenéje magasan fölötte áll a régi kor zenéje primitív kísérleteinek, úgyszólván új alapból indult ki, azért modern művészetnek is tartjuk és csodálattal sajnáljuk, hogy a zene a nevelés rendszerében mégsem foglalta el az őt megillető helyét. Az új kor pedagógusai helyesen fölismerték nevelő és képző erejét, de nem voltak képesek a szellemi munka gépezetébe illeszteni. Zenénk, egy esztétikus szavai szerint „kocsihoz hasonlít, melyet sötét éjben fékevesztett lovak hegyen-völgyön, mezőn, folyón, mocsarakon és mélységek fölött ragadnak tova”. Az a sok megbomlott lelkű virtuóz zenész mind e jellemző szavak példái. Nem gondoljuk azért, hogy minden ember Pitagorasz tanai szerint zenével kezdje a napot, hogy így lelkét a kedély nemes érzelmeivel készítse elő, hanem hogy rendszer hozassák a zenei nevelésbe s kellően felhasználjuk nem eléggé méltányolt szellemet.

Honnan várjuk mindennek rendezését, kihez intézzük felhívásunkat, hogy ne hangozzék el a pusztában kiáltó szó gyanánt? Úgy hisszük, hogy nem egyesek, nem társulatok hivatása rendet csinálni, hanem az államé, melynek módjában van ezt megtenni. Hozzá fordulunk e javaslatunkkal, de átadjuk a nyilvánosságnak is, hadd szűrődjék át a közvélemény rostáján. Börnével tartunk, ki azt állította, hogy minden igazság addig ismétlendő, míg valóság nem lesz belőle.

Felületesen tekintve a zenei nevelés ügyét, könnyen belenyugodhatnánk a mostani állapotokba, hiszen tanítják az éneket elemi és polgári iskolákban, a középiskola is foglalkozik vele; elavult zenetanárokat és zenetanítókat képeznek; a zeneiskolák tanítását ellátják jó hírnévvel bíró zenészek, virtuózok. És mégis, az egész rendszer hibás, miként annak kimutatásával nem fogok adós maradni, de fent tartom magamnak bővebb igazolását más alkalomra. Hiszen az eddig képesített zenetanárok és zenetanítók csak úgy mellékesen tanultak zenét, mert más tárgyakra kellett készülniük s csak úgy mellékesen kerítették sort a zenére; ha pedig megszerezték az oklevelet, s alkalmazást is nyertek, annyi mindent kell tanítaniuk, hogy nem szentelheték magukat teljesen a zenének. De ez még hagyján, ez a képesítés legalább állami ellenőrzés alatt áll s meg vannak szabva, úgy ahogy, föltételei. Más kérdés, hogy hogyan végzik napi teendőiket

azok zenetanárok, akik a magyar birodalom folyton szaporodó zeneiskoláit ellátják s az a sok magántanítással foglalkozó zenemester, akik névjegyükön hordják a zenetanár hangzatos címét. Az egyetem megvonta e tudományt művelő, oly szigorú vizsgálatokat kiállított docenseitől a tanár címet, az állam elnézi, hogy bármely kontár zenész magát tanárnak nevezze. Nehéz feltételeket szab a magániskolák fenntartói, alapítói elé s nem kérdi, hogy kik azok, akik zeneiskolákat nyithatnak.

Szóval a zeneiskolák tanerőit sehol sem képezik. A zenei konzervatóriumok kizárólag a virtuóz képzést tartják szem előtt, pedig csak talán minden századik lesz azzá; a többi 99 a zenetanításra alapítja egzisztenciáját s talán az a századik virtuóz is előbb-utóbb a tanításra fanyalodik. Ebből az következik, hogy a zeneiskoláknak éppen első helyen a zenetanításra kellene növendékeit előkészíteni; de ezt majdnem teljesen elhanyagolták. Hiszen a tanítás minden ágában gondoskodnak a metodikáról és didaktikáról. Már a gyermekkorban is rendszert kívánnak a gyermek szellemének fejlesztése tekintetében kialakítani; tanfolyamot kell végezni óvóképző intézetekben azoknak, kiknek hivatásuk lesz a gyermekekkel naponként néhány órát okosan eljártsszon. Az elemi és középiskola folyton keresi a tanítás helyes módszerét; elmélkedik, kutat, megfigyel és tapasztalataiból és elméletéből levonja a tanulságot. A tanítóknál nem éri be bizonyos általános műveltséggel, a tanároknál nem éri be a tudomány szakismereteivel, hanem megkívánja tőlük a nevelés és tanítás tudományát és gyakorlatát. A preparandiák<sup>2</sup> és szemináriumok szabályozzák a leendő tanerők szellemét, midőn pedagógiát, pszichológiát, logikát adnak nekik kulcs gyanánt, hogy behatoljanak ezek révén a gyermek lelkébe s el ne rontsák a rájuk bízott szellemi tőkét. Csak a zeneiskolák nem törődnek mindezzel; ott még a laikus felfogás járja, hogy a ki tanulta a zenét, az tanítani is tudja. Pedig a zene folyton nagyobb tért foglal; a zeneiskolák nem csak a külföldön, hanem nálunk is, gomba módjára keletkeznek s az állam tétlenül nézi legtöbbnyire káros munkálkodásukat. Nem kérdi, hogy bírnak-e azok a mesterképesítéssel a tanításra. Éneket tanítanak, akik maguk sem tudnak énekelni s a hangfejlesztés módszerét a praxisból kívánják elsajátítani, tönkre téve sok egészséges orgánomot, mert jórészt azt sem tudják, hogyan néz ki az ének-zeneművészet, nem hogy pszichológiával tisztában volnának. A zenének ily avatatlanok által űzött tanítása megbontja a fiatal szellem összhangját. Hogy a zene metodikus tanítása még felette hiányos, az ezek után egészen természetes dolog, mert

---

<sup>2</sup> **Preparandia:** elavult tanítóképző.

magának a legelterjedtebb hangszernek, a zongorának metodikája, miként azt Köhler és Romaun vázlatosan tárgyalják, egészen újabb keletű, így az egész zenei pedagógia, mely még alig talált számba vehető művelőt.

E régi mulasztások eredeti bűnét végre kezdik fölismerni nemcsak a külföldön, hanem nálunk is, de még mindig nem jutottak csak némileg is egyöntetűsége és pedig arra nézve, hogy az iskolákban minő szerep jusson a zenének, illetve éneknek, hogy felvétessék-e a felsőbb iskolák diszciplinái<sup>3</sup> közé, hogy minő alapra helyezkedjenek a zeneiskolák az általános műveltséggel szemben, hogy mennyit kívánjanak a zenei szakokon kívül azoktól a mesterektől, virtuózoktól, kik a zenét zeneiskolákban tanítani hivatottak. Legkevésbé törődtek az utóbbi kérdéssel s így történt meg az az anomália külföldön is, hogy királyi, állami s mindenféle zeneprofessorokká lettek azok, kik a gimnasztikában a legtöbbre vitték, de még a zenei tudáshoz is föltétlenül szükséges elméleti diszciplinákhoz vajmi keveset értenek, sőt az igazi zenei műveltség gúnyos megvetői.

A zenetanár-képzés ügyét illetőleg végre megtörtént az első elhatározó lépés nálunk is, midőn az állam a múlt tanévben megnyitotta az Országos Magyar Királyi Zene- és Színművészeti Akadémián a zenetanárképző tanfolyamot, mely egyelőre a zongora-tanszakot öleli föl. Lássuk mit kíván ez a növendéktől, mit kell tanulnia a zenetanári képesítés megszerzéséig; melleleg mondva ez a tanfolyam úgy a zenei, mint az általános műveltségre nézve magasabbra helyezi követelményeit, mint a külföld hasonló intézetek.

A növendék a zongora-tanszak zenetanári oklevelének megszerzéséig a következő nem épen rózsás úton juthat el, föltéve, hogy az Országos Magyar Királyi Zene- és Színművészeti Akadémián kezdi és fejezi be tanulmányait.

A zeneakadémiai zenetanárképző gyakorló iskolájában tanul három évig, innen az előkészítőbe jut s két évi tanulás után az Akadémia tanfolyamába; itt kezdődnek a kötelező melléktantárgyak. Az első osztályban tanul a zongora mellett összhangzattant és karéneket, a másodikban ellenpontot, alaktant és karéneket, a harmadikban kamarazenét, karéneket és zenetörténetet. Innen már beléphet a zongoratanárképzőbe, egyidejűleg látogatva az akadémiai tanfolyam zongora tanszakának negyedik osztályát, együttesen a következő tantárgyakkal: zongorajáték, kamarazene, zenetörténet, zeneesztétika, karének, vers- és

---

<sup>3</sup> Disciplina. (lat.): régebben tanítást, majd (a mai értelemben) az iskolai fegyelmet és rendet nevezik így.

költészetten, metodika és didaktika. Innen átlép a tanárképző második osztályába, tanulva magyar irodalomtörténetet, karéneket, pedagógiát és tanítva a gyakorló iskolában. A jelzett tárgyakkal

azonban nincs kimerítve a tananyag, mert a metodika és didaktika kapcsán előadásra kerül a zongorának, mint hangszernek története és a zongora-irodalom főbb műveinek áttekintése; a pedagógia felöleli a pszichológia vázlatát és a zenei nevelés történetét; az irodalomtörténet tekintettel van a kultúrtörténetre; a zene-esztétika kiterjeszkedik a zenéknémás művészetekhez való viszonyára és a fizikai hangtanra.

Az egész tanfolyam e szerint 10 évre van beosztva s a leckeórák mellett napi 1-4 órai zongorajátékot föltételez.

De hol marad most már az úgynevezett általános műveltséget jelentő iskolai tanulás? Ha a gyermek 9 éves korában lép be a zongora-tanárképző gyakorló iskolájába, akkor 14 éves koráig elvégezheti a zenei tanulmányok mellett a polgári vagy középiskolai négy osztályt, de a nyilvános iskolázás az akadémiai tanfolyam mellett már nem lehetséges. A zenetanulás abszorbeálja az egész embert. Lehetnek mindenesetre agilis szellemű növendékek, kik a zeneakadémia látogatása mellett magántanulás útján megszerzik a tanítói, illetve tanítónői oklevelet, ifjak, kik leteszik az érettségi vizsgálatot s talán beiratkoznak az egyetemre is, de a tudományokban zenei tanulmányaik mellett alig fognak boldogulhatni, illetőleg sokra mehetni.

A négy polgári vagy középiskolai osztálynak s a zeneakadémia egész tanfolyamának elvégzése után nyert zenetanári képesítés a tudásnak és a lélek összhangjának nem épen megvetendő anyagát biztosítja. A zenetanári cím mindenesetre teljes joggal fogja megilletni őket, hiszen a képesítés a zenét nevezi meg főtárgynak s mért kelljen többet tudnia tán a fizikából, matematikából vagy kémiából? Vagy többet tud ezekből a tárgyakból a középiskolai tanár, kinek oklevele van pl. a modern nyelvekből? Az általános műveltség magasabb fokát kívánni lehetne ugyan a zenetanártól, de akkor miért nem kívánjuk más tanártól a zenei műveltséget is?

A zeneakadémiai tanfolyam és zenetanárképző, valamint négy polgári- vagy középiskolai osztálynak elvégzése alapján nyert szellemi tőke úgy az érzelmi, mint értelmi szempontból felér egy más irányú tanári ismeretkör anyagának súlyával. De ma már különben is a szakismeretek dominálnak minden téren; erre van alapítva a zenetanárképző is. Ennek az úgynevezett általános műveltségnek

szintén a szakismeret keretében kell mozogni, azért az általános műveltséget szabályozó ismeretek követelményei a zenetanárra nézve másként állítandók össze. Az általános műveltség ma már az összes tudományágak oly széles körét öleli föl, hogy még elemeit is alig lehet a komoly szaktanulás mellett elsajátítani.

A nyilvános iskolák látogatása nehezen lévén összeegyeztethető a zeneakadémia munkakörével és tanrendjével, a hiány a zenei tanárképzőben pótlendő, s e tekintetben, ha a fentebb ecsetelt tananyag a humaniárákból nem található elegendőnek, könnyen volna oda még egy-két tárgy beilleszthető, pl. valamely modern nyelv, történelem stb. Így azután a zeneakadémiai tanárképzőbe helyezhető át a polgári és preparandiai zenetanárképzés, anélkül, hogy valamely más polgári iskolai szakcsoportot kívánnánk a zenetanári pályára készülő jelölttől. E tekintetben legyen elég Ausztriára hivatkoznunk, hol az összes zenetanári képesítések alapjául csak annyit kívánnak: „*dass er mindestem eine Bildung erlangt hat, die jener, welche durch Absolvierung der Bürgerschule erzielt wird, als entsprechend erkannt werden kann*”.<sup>4</sup> (Reichsgesetzblatt XL. Stück, 1871.) Az egész zenetanári képzése szerint minden nehézség nélkül áthelyezhető a zeneakadémiába, miként hasonló történt a rajz tanítására nézve, midőn áthelyezték a rajztanítók és tanárok képzését és képesítését az Országos Rajztanárképző Intézetbe.

Eddigieken túl elé azért kívántak a polgári iskolai zenetanítóktól még egy más szakcsoportot is, mivel a polgári iskolák óraszámja az énekből nem adja ki a tanár teljes óraszámát. Ez volt az a fontos argumentum, ami miatt a polgári iskolákhoz a zenetanításra jórészt felületesen készült tanerőket neveztek ki. A dolgon nagyon egyszerűen lehet segíteni. Hát nevezzék ki a zenetanárt kisebb órással s kisebb fizetéssel, így is bizonyára igen sokan keresnék föl ezt az életpályát s többen adnák magukat a zene alapos művelésére, mert eddig nálunk a zene nem volt életpályának tekinthető. A leghelyesebb megoldás azonban az volna, hogy szaporítsák a polgári iskolák énektanításának elégtelen óraszámát, így aztán módja volna a zenetanítónak kizárólag zenét tanítani és azt művelni. A rajztanárképző intézet is beéri csupán a rajzzal s nem kíván jelöltjeitől más szakcsoportot.

Az egységes középiskola tervezőinek pedig szíves figyelmükbe ajánlanám, hogy vegyék föl az éneket is a kötelező tantárgyak közé; így van ez a zeneileg

---

<sup>4</sup> „*hogy legalább olyan iskolai végzettséget szerzett, amely a középiskola elvégzésével elért végzettségnek megfelelőnek ismerhető el*”. (Reichsgesetzblatt XL. darab, 1871.)

legműveltebb német nemzetnél is.<sup>5</sup> Az ifjúság szíve és lelke sokat nyerne vele s a zene hatalmas lendületnek indulna; százakra menne egyszerre a zene komoly művelőinek száma; ha a zene a férfiaknak kenyeret adna, akkor egy csapásra megszűnnék az az anomália, hogy nálunk a zenére majdnem kizárólag nők adják magukat. A zeneakadémiai tanárképző jelenlegi 16 hallgatója között csak 3 férfi van, mi eléggé illusztrálja állításomat.

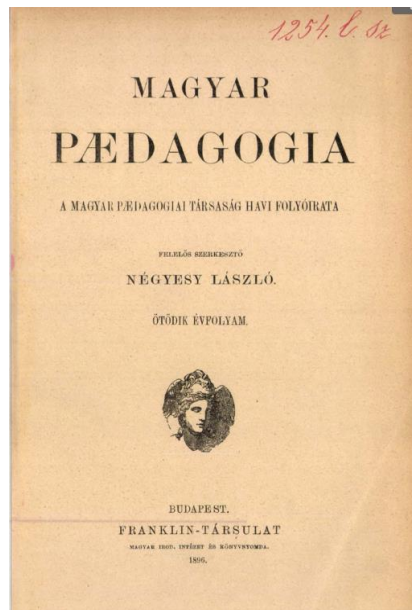
Végül elmondhatom, hogy az intéző köröknek is az a nézete, hogy a zenei képesítés a zeneakadémiába tétessék át; de ez csak úgy lehetséges, ha a szervezet a szakismeretre helyezi a súlypontot s megszünteti más tudományok követelményét és az elemi tanítói oklevél vagy érettségi bizonyítvány föltételét s az úgynevezett általános műveltség ebből származó netaláni hiányait a zenetanár-képzőben fogja pótolgatni.

*(Folytatás a soron következő oldalon)*

---

<sup>5</sup> A legújabb porosz tanterv szerint a felsőbb iskolákban ún. gimnázium-, reálgimnázium-, főreáliskola- és a felsőbb polgári iskolában az 5.-ben és a 6.-ban az ének kötelező tantárgy és heti 2 órában tanítják, a többi osztályok tanulóinak pedig részt kell venniük a karénekekben.





(A tanulmány folytatásának címlapja, 1895)

## ZENEI NEVELÉSÜNK REFORMJA

*«Minden igazság addig ismétlendő, míg valóságnem lett belőle.»*

*Bönn*

### I.

#### A zene a nevelés szolgálatában

Régi dolog, hogy a zene a nevelés egyik leghatalmasabb tényezője. Már az ókor népei belevonták a nevelés legfontosabb diszciplínák közé s nagy szerepet juttattak neki a minden irányban kiművelt elme szellemi tőkájében. Ezt tette a modern műveltségnek még ma is sok tekintetben mintául szolgál a görög nép, melynek a szépség volt vezéreszméje.

A szellemirány eszmei világa azóta más útra tért. A modern emberben ma már inkább a gondolati elem jutott túlsúlyra s a hűvös szépség esztétikai világa háttérbe szorult. A művészetek közül főleg a zenének nincs oka panaszra, hiszen ez most is a legnépszerűbb, de az érzelmi és gondolati elem a művészetben, mondjuk, a zenében, nem forrott eléggé össze. Hibás az a zenei képzés, amely kizárólag, egyoldalúan a művészi célt szolgálja és hibás az a nevelés is, mely a művészi képzést teljesen mellőzi; a művészet csak akkor bír létjogosultsággal, ha részt vesz az általános kultúrában, vagyis a szellem összhangzatos kiművelésében. A művészi képzésbe azért át kell vinni nagyobb mértékben, az

általános műveltséget s ebben viszont nagyobb tért kell foglalni az esztétikai képzésnek. Szóval: a művészet iskoláiban több tért kell engedni a teoretikus szakképzésnek s az általános műveltséget szolgáló iskolákban az esztétikai nevelésnek. E vezérelvek alapján tehát javításra szorulnak az általános műveltséget szolgáló iskolák, nemkülönben a művészet szakiskolái. A zenei nevelés ügyének tehát nemcsak szakiskolákra kell kiterjeszkedni, hanem föl kell ölelni a többi, az általános műveltséget szolgáló iskolákat is.

Midőn fölszólalok zenei nevelésünk fontos ügyében, bizalmat helyezek az illetékes körök lelkes meggyőződésébe s így remélni óhajtom, hogy felszólalásom nem lesz kiáltó szó a pusztában. Mert valóban már rég érkezett az ideje, hogy zenei nevelésünket gyökeres reform alá vegyük. Nagy a hiány, nagy a zavar, rendszertelenség és visszaélés. Kultúránk minden oldalról szépen megindult, de zenei nevelésünk elhanyagoltsága szellemi tőkénk nagy deficitjét képezi. A bajon segíteni nem nehéz: csak magánosok, községek és az állam összeműködésére van szükség s első helyen az állam erős energikus beleavatkozására. Hiszen tulajdonképpen nem is arról van szó, hogy az egész világ hódoljon Polühümniának<sup>6</sup>, hanem hogy zenei nevelésünk összhangba hozassák a nevelés más föltételeivel. Ez pedig a művészeti célon kívül még más szempontból is fontos. Mert a zeneműs jelentősége mellett már csak azért is figyelmet érdemel, mivel a hang organizmusának esztétikai kiművelésére vezet s ez fontos szerepet játszik a nyelvben, a beszédben, vagyis a gondolkodás kifejezésében, melynek révén a gondolati elem felfogására jutunk. A hangorganizmus tökéletesítésével hozzájárulunk a jellem fejlesztéséhez is, midőn az érzelmi világot nemesítjük. Erre azonban nem alkalmas bármilyen zene, mert a frivol, a triviális, a köznapi megrontja az ízlést; a kedélyt csak a nemes zene gazdagítja. Jó zenéről kell hát gondoskodnunk, eszközökről, melyek által a zenei nevelést javíthatjuk.

A zenének a görög nevelés rendszerében való fontos szereplésére hivatkozni, talán nem látszik korszerűnek és irányadónak viszonyaink rendezésének kérdésénél, mert a görög szellem és kultúra egészen más tényezőkön alapult és egészen más volt a nép zenéje is. És mégis tanulságos egy futó pillantást vetni erre a világra; mert az bizonyos, hogy a régi görögök ismerték föl eddigelé legszebben az ember hivatását, igazi rendeltetését, hogy az emberiség nagy

---

<sup>6</sup> Polühümnia a görög mitológia istennője, a vallási, himnikus és elégiaköltészet, továbbá a pantomim műsájja. Nyolc nővérével együtt Zeusz főisten és Mnémoszüné, az emlékezés istennőjének lánya.

történetének egy korszaka sem mutatja oly szépen az ember összes képességeinek harmonikus kiművelését. S e nép a zenét az emberi műveltség lényeges alkotó részének tartotta, pedig zenéjükvalóban nem állott a fejlettségnek valami magas fokán. Az a deklamáló ének, a görög nyelv ritmusához simuló zene nagy hatású lehetett ugyan, de a költészetnek volt alárendelve, annak állott szolgálatában, attól nyerte hatalmát. És minő szerény volt az egész zenekiséret! Orpheus vagy Arión bizonyára a költészet és énekelőadás hatalmával tettek szert mesés hírnevükre és nem primitív lantjuk zenéjével. Maga a bűvös hatalmú Orpheus, ki a mítosz szerint még az alvilági Plútót is meghódította, bizony alig fejezhetett volna ki valamit a költészet nélkül háromhúrú lantjának pengetésével. Ha még hozzá vesszük, hogy nem alkalmazták a harmóniát, elképzelhetjük, hogy zenéjük csakugyan a költészettől nyerte bűvös varázsát. És a görögök, zenéjüknek a maihoz mért kezdetlegessége dacára is, mennyivel magasabban állottak a zenei nevelés dolgában, mint finomul megkülönböztették egyes hangnemeknek, ritmusoknak, dallamoknak és hangszereknek hatását, kijelölve azokat, melyek elpuhítók s az erkölcsöknek ártalmas. Még túlzásaik is érdekesek és tanulságosak, mert rendkívül finom zenei érzék nyilvánul bennük. Pedagógusaik megtámadták az ártalmas zenét és államférfiaik kiküszöbölték. Platón finom különbséget tesz a férfiak és nők számára való zene között, megkülönbözteti a falun vagy városon művelendő zenét, kijelöli, hogy mely hangnemek ajánlatosak s melyek kerülendők. A görög filozófia ily aggodalmas gondossága ma már valóban majdnem nevetségesnek látszik, mivel az újkori pedagógia mindezt nem érzi, mindenről mit sem tud. Ebben az értelemben mondja egy zeneíró a következőket: „A régiek, így a görögök és szellemes néppedagógusaik, törvényhozóik, filozófusaik és államférfiaik a zenének a nevelésben való jelentőségével tisztában voltak, magukat a harcias lakedaimóniakat<sup>7</sup> sem véve ki, kik Lükurgosz<sup>8</sup> törvényeit énekelve plántálták tovább, egyhangúlag fölismerték a zenét a pedagógiai diszciplinák lényeges alkotó részének; míg tudvalevőleg némely újabb pedagógusok és tanférfiak, ha nem épen kicsinyléssel és ellenségeskedéssel is, de nem előmozdítólag fordulnak feléje, s nem üdvös nevelő eszköznek, hanem az ifjúság ártatlan, sok rossztól visszatartó időtöltésének tekintik.”<sup>9</sup> És igaza van.

---

<sup>7</sup> Lakedaimón, az ókori spártai állam neve.

<sup>8</sup> Lükurgosz az i. e. 8. században élt törvényhozó Spártában. Nevéhez fűződik a spártai állam alkotmányának megalkotása, mely hosszú évszázadokig szinte változatlan formában állt fenn.

<sup>9</sup> Keferstein, Über das Verhältnis der Musik zur Pädagogik. Leipzig, 1841. 71

Mert valóban, nem csupán arról a negatív haszonról van szó, hogy a zene az ifjúságot sok rossztól megóvjja, haszontalan időtöltéstől elvonja, hanem arról a pozitív célról, hogy a jó zene nemesíti lelkét, mert a rossz zene kártékonyan hat, érzéki élvezetekre diszponál és aljassá tesz. Ez ellen talán sok jó zenét művelő, de azért bomlott lelkű virtuóz zenész pályáját lehetne cáfolatul felhozni, az ily példa azonban nem eléggé találó, mert ezeknél az egyéneknél épen a lélek egyoldalú műveltsége bontja meg a kedély összhangját, míg másfelől egy Bach, Gluck, Haydn, Mozart, Beethoven nemes példái viszont a zenei műveltségből eredő legszebb jellemeket mutatják.

A mai zene a harmónia és polifónia kifejlődésével s a hangszerek nagy technikai tökéletesítésével egészen a modern kor szülötte. Három évszázad óta indult meg ez a zene, melynek alig van köze majdnem ötezer éves múltjához, amire a zenetörténeti kutatás utal. Ennek az újabb keletű zenének is akadt annyi és épp oly lelkes bámulója, mint az ókorban volt; de a modern nevelés nem volt képes annyira rendszerébe iktatni, az egész szellemi képzésbe beleolvasztani. Művelésében teljes anarchia uralkodik. Pedig nem mondhatjuk, hogy kevésbé művelik, mint régebben, de teszik azt terv és rendszer nélkül; tanításának nincs eszményi célja, nincs kiforrott módszere, nem áll szerves összefüggésben a nevelés más feladataival. A pedagógia csak elvétve foglalkozik vele, felületesen, s nem dolgozta még fel egész anyagát a módszeres tanítás céljaira.

Nem szeretnék félreértetni, mert korántsem gondolok arra, hogy minden emberből zenészt neveljünk; nem tartom szükségesnek, hogy Püthagorasz<sup>10</sup> tanai szerint minden ember zenével kezdje a napot, lelkét a munkára zenével készítse elő, hanem az igen is szükséges, hogy rendszer hozzanak a zenei nevelésbe s hogy kellően felhasználják a még nem eléggé méltányolt gondolatiságot.

Honnan várjuk mindennek rendezését? Kihez intézzük felhívásunkat? úgy hisszük, hogy nem csupán egyesek, nem csupán társulatok hivatása rendet csinálni és mindezt szabályozni, mert erre önmagukban nem is képesek; a fő feladat az államé, melynek módjában is áll a bajon segíteni és az egész vonalon rendet csinálni. Hozzáfordulunk tehát javaslatainkkal, de átadjuk azokat a nyilvánosságnak is, hadd szűrődjenek át a közvélemény rostáján. A céllal bizonyára mindenki egyet fog érteni, de a megoldás módozatai megbeszélést

---

<sup>10</sup> Szamoszi Püthagorasz, ión származású, filozófus és matematikus, a pitagoraszi filozófiai iskola megalapítója. Nevét ma a matematikában a Pitagorasz-tétel viseli. Tanítványaival máig ható eredményeket ért el a csillagászatban, a matematikában és a zeneelméletben.

kívánnak; aki másként gondolja, vagy jobban tudja a megoldást, ám álljon elő, mondja el nézeteit, mert nem tartom magam csalhatatlannak. Nagy fontosságú nemzeti ügyről van szó, s hadd érvényesüljön az arra hivatottak legjobb tudása és meggyőződése; segítsen mindenki a maga erejéhez képest kissé ideálisabb állapotok megteremtésén. Magam nem először sürgetem zenei nevelésünk reformjának szükséges voltát. Évek során tapasztalatait foglalom itt össze s ha helyes az a régi mondás, hogy „nonum prematur in annum”<sup>11</sup>, akkor ugyancsak rászolgáltak e közlemények arra, hogy a nyilvánosság előtt megjelenjek. A reform sürgetésének ismétlésébe nem fáradtam bele, nem fogok attól visszariadni jövőben sem, mert ebben Börnét követem, ki azt állította, hogy „minden igazság addig ismétlendő, míg valóság nem lett belőle.”

## II.

### A zenei nevelés állami szervezése és ellenőrzése

„Ha akarod tudni, hogy valamely állam miként kormányoztatik, vedd szemügyre zenéjét”, így szólt mintegy négyezeröttszáz évvel ezelőtt Ling-Lun kínai bölcs és így vélekedett Platón is és vele Görögország legkiválóbb filozófusai. Azóta nagyot haladt a világ kereke s vele a zene is, de azért igen furcsa eredményre jutnánk, ha ma a zenei műveltség szerint ítélnék meg az állam kormányzását.

A modern állam keveset törődik a zenével s az e téren uralkodó anarchia korántsem felel meg az államszervezet folyton tökéletesedő gépezetének.

Az állam a zenével szemben probléma előtt áll; még sehol sem jött azzal tisztába, hogy mennyire avatkozzék bele a zenei nevelés ügyeibe. Helyenként egyik-másik téren szabályozza, szervezi, míg másfelől egészen szabad tét enged neki, a szabad művészetkényelmes szempontjára utalva. Pedig az állami szervezés és ellenőrzés nem bénítaná meg szabad fejlődésében, miként ettől sokan tartanak; inkább elősegítené fejlődését, mint a növényt, melynek környezetét a kertész gondosan megtisztítja a gyomtól.

Az állam feladata minden téren: az ipar, kereskedelem, földművelés, tudomány, művészet téren nyilvánuló hiányokon és bajokon segíteni; kötelessége a nemzet anyagi és szellemi tőkéjét gyarapítani, szóval a kultúrát

---

<sup>11</sup> (lat.) a. m. kilenc évig tartuk magunknál (t. i. a költeményt, a munkát). Horatius ún. ars poeticájából vett idézet, mely azt ajánlja, hogy műveinket folytonosan és gondosan javítsuk.

minden irányban fejleszteni és felvirágoztatni. Ezt a feladatát elismerte minden irányban, csak a művészettel szemben tartózkodó, tétlenül, habozva áll előtte, mintha nem is volna köze hozzá s különösen a zene az, melyet úgyszólván egészen magára hagy. Letűnt az eszményi világ, melynek a szép és jó voltak vezéreszméi, a praktikus életcélok kultusza, a föld sarához tapadó utilitarismus<sup>12</sup> vert a nevelésben gyökeret. A görög szobrászat az egész túlvilágot lehozta a földre, az isteneiket is, megnemesítette az életformát; a keresztény szellem még eszményibb világot alkotott, sóvárgó vággyal kereste az emberi lét miszticizmusának rejtélyét. A modern kor elzárkózik előle; szemei nem látnak, nem tud a világ problémáinak nagy könyvében olvasni. A hangok titokzatos világa neki semmit sem jelent és sajnálja azt, kit véletlenül magasabb vágya ebbe a világba sodort. Az esztétikai nevelésünk nagy átalakításra szorul. A művészet és kiválóan a zene van hivatva az embert a rideg valóságból kiragadni s ebben az államnak szép és nemes feladat jut, mit eddig jórészt elhanyagolt. Mennyi módszeres vizsgálatot kíván az állam attól, a ki hivatva lesz a gyermeket az írás és olvasás titkaiba beavatni. „Technikai feltalálók – mondja Brendel – patenseket kapnak, a földművelés és iparvállalatai anyagilag segélyeztetnek, a tudományról minden tekintetben gondoskodva van, csak a művészet ment el eddig üres kézzel s minden, a mi e téren történt, többé kevésbé magánügy maradt.”<sup>13</sup> S tegyük hozzá, hogy a művészetek közül a zenét érte a legmostohább sors.

A zene a maga szabad útján így is megtette történelmi fejlődését, de azért nem szükséges tovább is magára hagyni s a régit szentesíteni, csak azért, mert így volt már ez eddig is. A föltétlen szabadság egyfelől előnyére volt, míg másfelől a céltalan kapkodással eltért nagy feladatától. De a művészetnek nem is a megrendszabályozásáról van itt szó; nem is a szabad verseny üdvös voltának korlátozásáról, elfojtásáról, midőn az állami ellenőrzést és beleavatkozást javasoljuk, hanem a mellett foglalunk állást, hogy az egész zenei nevelést helyes rendszerbe fogjuk, hogy főleg a zenei szakiskolák erkölcsi és anyagi támogatását megnyerjük, mi maga után vonná azok egyöntetű szervezését és szabályozását.

A zeneművészeti szaknevelés állami szervezésének és ellenőrzésének eszméje nem valami új dolog; az eredetiséget e tekintetben nem vindikálom magamnak s örvendek, hogy ez így van. Eszméim talán súlyosabban hatnak, ha

---

<sup>12</sup> A haszonelvűség (latin utilitas, haszon, előny), az etika egyik formája, amely különféle változatokban fordul elő.

<sup>13</sup> Brendel, Die Organisation des Musikwesens durch den Staat. Leipzig. Kahnt. 1865. 11. lap.

nem lépnek föl elszigetelten, mert így talán könnyen különködésnek, valami fantasztikus hóbortnak tarthatnák. Hasonló törekvések híveit és buzgó előharcosait találjuk már a műveit külföldön is. A zenei műveltség egyöntetű szervezésének kívánalmait már mások is a kultúrállamok feladatai közé tűzték ki s így amit az államtól e tekintetben kívánunk, az magából a kultúr-szükségletből indult ki; erre törekszik a külföldön is a művelt közvélemény. Németországon már 1841-ben hangsúlyozta e nagy feladatot Keferstein,<sup>14</sup> jelezve a zenének a pedagógiához való szigorúbb viszonyát. Brendel<sup>15</sup> 1865-ben szólalt fel, Hamann L. 1868-ban. Hahn Albert 1876-ban fejtegette szükséges voltát, majd ismét ugyancsak Hahn referált ez ügyben Erfurtban a zenészek nagy kongresszusán. Hasonló törekvéseket találunk Németország fővárosának zenészeinél, majd Ausztriában, valamint Prágában. Minderről még lesz szó. Franciaország már régen jó példával járt elül, midőn a párizsi konzervatóriumnak megfelelően több vidéki városban egyöntetűen szervezett zeneiskolákat, melyek szervi összefüggésben állnak a párizsival, annak úgy szólva fiókjai.

A zeneművészeti ügynek állami szervezése és szigorú ellenőrzése Németországon nehezen halad előre; az évek óta minden oldalról hangoztatott reformmozgalmak még csak igen csekély eredményre vezettek, részben azért, mivel ott a zenének már évszázados tradíciói vannak. Számtalan zeneiskolájuk sok jó, alapos zenészt nevel, kikre a szigorúbb ellenőrzés nélkül is nyugodtan bízható a zenei nevelés fontos ügye. Másfelől nehézségekbe ütköznek e téren törekvéseik, mivel buzgalmukban jórészt túllőnek a célon, midőn némelyek az egész zeneművészet valóban megbénító megrendszabályozására törekszenek; így pl. Hahn idézett művében az ellenőrzést és szabályozást a zenének nem csupán iskolai tanítására óhajtja kiterjeszteni, hanem a daloskörökre, hangversenyügyre, operára, sőt a sajtóra is, s ezt nem csupán az állam, hanem egy országos szövetkezettől is támogatva. Beteljesült rajta is, hogy „aki sokat markol, az keveset fog”.

A zeneművészeti szaknevelés állami szervezésének és ellenőrzésének eszméje nem valami új dolog; az eredetiséget e tekintetben nem vindikálom magamnak s örvendek, hogy ez így van.

Eszméim talán súlyosabban hatnak, ha nem lépnek föl elszigetelten, mert így talán könnyen különködésnek, valami fantasztikus hóbortnak tarthatnák.

---

<sup>14</sup> Über das Verhältnis der Musik zur Pädagogik. Leipzig. 1841.

<sup>15</sup> Die Organisation des Musikwesens durch den Staat.

Hasonló törekvések híveit és buzgó előharcosait találjuk már a műveit külföldön is. A zenei műveltség egyöntetű szervezésének kívánalmait már mások is a kultúrállamok feladatai közé tűzték ki s így amit az államtól e tekintetben kívánunk, az magából a kultúraszükségletből indult ki; erre törekszik a külföldön is a művelt közvélemény. Németországon már 1841-ben hangsúlyozta e nagy feladatot Keferstein,<sup>16</sup> jelezve a zenének a pedagógiához való szigorúbb viszonyát. Brendel<sup>17</sup> 1865-ben szólalt fel, Hamann L. 1868-ban. Hahn Albert 1876-ban fejtegette szükséges voltát, majd ismét ugyancsak Hahn referált ez ügyben Erfurtban a zenészek nagy kongresszusán. Hasonló törekvéseket találunk Németország fővárosának zenészeinél, majd Ausztriában, valamint Prágában. Minderről még lesz szó. Franciaország már régen jó példával járt elül, midőn a párisi konzervatóriumnak megfelelően több vidéki városban egyöntetűen szervezett zeneiskolákat, melyek szervei összefüggésben állnak a párizsival, annak úgy szólva fiókjai.

A zeneművészeti ügynek állami szervezése és szigorú ellenőrzése Németországon nehezen halad előre; az évek óta minden oldalról hangoztatott reformmozgalmak még csak igen csekély eredményre vezettek, részben azért, mivel ott a zenének már évszázados tradíciói vannak. Számptalan zeneiskolájuk sok jó, alapos zenészt nevel, kikre a szigorúbb ellenőrzés nélkül is nyugodtan bízható a zenei nevelés fontos ügye. Másfelől nehézségekbe ütköznek e téren törekvéseik, mivel buzgalmukban jórészt túllőnek a célon, midőn némelyek az egész zeneművészet valóban megbénító megrendszabályozására törekszenek; így pl. Hahn idézett művében az ellenőrzést és szabályozást a zenének nem csupán iskolai tanítására óhajtja kiterjeszteni, hanem a daloskörökre, hangversenyügyre, operára, sőt a sajtóra is, s ezt nem csupán az állam, hanem egy országos szövetkezettől is támogatva. Beteljesült rajta is, hogy „aki sokat markol, az keveset fog”.

A zenei szaknevelésnek állami szervezését nálunk sokkal egyszerűbbnek tartom, mint bárhol másutt. E tekintetben, fájdalom, nagy előnyünk van a külföld felett, amennyiben nem kell meggyökerezett tradíciókkal küzdenünk, él mlről kezdhjük a dolgot. Az alaptól indulunk ki, építünk, ahogy tetszik, nincs mit lerombolnunk. Hiszen az egész országnak csak egy állami zeneiskolája van: az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia, mely már két évtized óta fennáll s még mindig szervezés alatt van. A többi zeneiskolával az

---

16 Über das Verhältnis der Musik zur Pädagogik. Leipzig. 1841.

17 Die Organisation des Musikwesens durch den Staat.



állam mintsem törődik. Sehol egyöntetűség, semmi normatívum. Pedig van az országban vagy húsz zeneiskola, melyek mindegyike szeretne az állam égisze alatt működni, annak támogatását szeretné megnyerni, de két-három újabb keletű iskola kivételével, mintsem törődnek a Magyar Királyi Zeneakadémia kipróbált tantervével és tanrendszerével. Ezek a zenei szakiskolák jórészt terv és cél nélkül működnek, az állami ellenőrzés teljes díjával. Ezek folytán az állam első és legégetőbb feladata e visszas állapokat megszüntetni s e bajokon segíteni.

Nem sokkal jobbak az állapotok azokban az iskolákban, melyekben az állam tényleg gyakorolja ellenőrző és szabályozó jogát és kötelességét, értem a zenetanítás ügyét az iskolákban. Mert minek tulajdonítsuk azt a megfoghatatlan dolgot, hogy a tanítóképzőkből még most is igen sok oly tanító és kántortanító kerül ki, akik alig ismerik a kottát, akik aztán hívatják a községi isteni tisztelet énekét és orgonajátékát ellátni s a gyermekeket az iskolában nemes énekre tanítani? Korántsem túlzók, hiszen eléggé ismeretes a vidéki kántorok igen nagy részének majdnem abszolút zenei tudatlansága. A baj forrása mindenesetre a tanítóképző intézetek tanításában vagy rendszerében rejlik.

De hát mit szóljunk a középiskolai énektanításról, ha ugyanazt egyáltalán tanításnak lehet nevezni. Míg az ma már a külföld sok államában legalább az alsó osztályokban kötelezett tantárgy, nálunk rendkívüli, melynek nincs kitűzve sem célja, sem módszere. A rajz is művészi tárgy és kötelezett, a torna minő figyelemben részesül; mind a rajz, mind a torna tanárától kvalifikációt kívánnak, míg az éneket taníthatja mindenki, akinek arra kedve van, ha csak valamit sejdít a zenéhez.<sup>18</sup> Dotáció az énektanításra úgy szólva sehol sincs, s ha az énektanár nem épen ingyen tanít, akkor a tanulóktól szedett krajcárokból juttatnak neki valamit. Az énektanár mindenütt azt teszi, ami neki tetszik, többnyire rontva a hangot és zenei ízlést tetszés szerint. Nem sokkal jobb az énektanítás ügye a polgári és felsőbb leányiskolában, hol kevés az ének óraszámja s így nem vezethet kellő eredményre a legjobb akarat mellett sem. Így van ez az elemi népiskolában, hol oly bámulatos rendszertelenség uralkodik, hogy minden elfogulatlanul gondolkozó szakember, sőt még a laikus is már régóta meggyőződhetett ez állapotok tarthatatlanságáról. Hiszen még azzal sincsenek tisztában, hogy kotta szerint, vagy csupán hallás szerint tanítsák-e az éneket. A törvény előír ugyan egyet-mást, de alig van iskola, hol ezzel törődnének. Szóval

---

<sup>18</sup> Örömmel értesültünk az éneknek, mint középiskolai rendkívüli tantárgynak tanítására való képesítés tárgyában a vallás- és közokt. minisztertől időközben kiadott szabályzatról.

nagy a zűrzavar, így menjen ez tovább is? Ez a visszás helyzet az egész vonalon ráutal az állam reorganizáló beavatkozásának szükségére.

Hogy miért szükséges főleg nálunk az állam reformáló beavatkozása, arról már máskor is szoltam, de helyén levőnek találok arra ismét visszatérni, főleg a következőkben találva a bajok forrását. Mivel ugyanis zenénk nem tud még kibontakozni a naturalizmusból és dilettantizmusból, a zene nálunk alig tekinthető életpályának, míg a külföldön sok ezer ember nyer általa nemes foglalkozást. Folyton panaszkodunk, hogy férfiak nálunk nem igen mernek a zenei pályára lépni, hogy nem mernek a zenével hivatásszerűen foglalkozni; azt hiszik, hogy a magyar ember sokkal büszkébb, hogysen magát zenésszé, muzsikussá képezze. Pedig a dolog nem úgy áll, a baj oka másban keresendő, és pedig abban, hogy nálunk a zene alig nyújt egzisztenciát. Miért adja magát nálunk valaki a zenére, ha ennek révén nem talál alkalmazást, mert a magánórákkal való vesződés, mondjuk házalás, valóban eléggé elriasztó. Ez idő szerint jórészt az Országos Magyar Királyi Zeneakadémián tanulnak zenét azok, kik magukat arra hivatásszerűen szentelik és e műintézet évkönyvei mutatják, hogy minő csekély ott a férfi növendékek létszáma, ezeknek is legnagyobb része középiskolai, egyetemi tanuló, okleveles tanító vagy egyszersmind más iskola növendéke, tehát olyanok, kik más irányban igyekeznek maguknak életpályát biztosítani. Ott a zene-akadémiai tanárképző, melyben csak elvétve fordul elő egy-egy férfi növendék; az 1894/5. tanévben 12 nő nyert ott képesítést és nem volt a jelöltek között egyetlen férfi sem, ki élete hajóját a zenei egzisztencia kétes hullámaira merte volna bízni. Mit kezdjen nálunk a zenész, ki motettákat, vagy szimfóniákat komponál? Mit kezdjen a zenész, ki magát karmesterré, zenekari taggá, vagy zenetanárrá képezi? Az állam kiszabhatja a kvalifikáció föltételeit, súlyosbíthatja a vizsgálatokat s azután világgá bocsáthatja zenetanárait, hadd keressenek maguknak egzisztenciát a külföldön, hol zenészek amúgy is bőségesen vannak, vagy ráutalja a magántanításra, hogy terhes munkájuk mellett kénytelenek továbbképzésükről lemondani és a megélhetés miatt az óraadásban versenyre kelni a képesítéssel nem bíró, de a legtöbb esetben a reklám nagy dobját a sajtóban vagy hirdetésekkel annál erősebben püfölő proletárok egész hadával. A közönség pedig nem tudja mestereit megválasztani, zenei műveletlensége folytán nincs ítélete, nincs mértéke, nem tudja, hogy hol keresse a megbízható egyént s többnyire épp olyanokhoz fordul, kik bizonyos népszerűsége szert tett cégér alatt magukat érdemtelenül befészkeltek a közönség kegyeibe s megnyerték bizalmát.

Így történt, hogy zenei viszonyaink szervezetlensége folytán a proletárság lábra kapott és ijesztő mértékben grasszál, ártalmára a művészet fennkölt szellemének. Így jutott nálunk a zenetanítás majdnem kizárólag idegenek, németek és csehek kezébe, kik elzárkózva kultúránk minden eszményibb törekvéseitől, a művészetet csupán mesterségszerűen űzik és nemzeti aspirációkkal nem törődnek. Azért nem képes zeneművészetünk nemzetünk nagy zenei képessége mellett s a zenénkben rejlő nagy eredetisége dacára előre haladni. Fennakadt minden mesterkedésünk dacára, a közönség pedig megmaradt, kevés kivétellel a cigányainktól jól-rosszul átvett zene mellett.

Pedig eltekintve a zenének nagy művészeti jelentőségétől, nagy nemzetgazdasági tényezőt is találunk benne, mert nemzeti kultúránknak ez oldalról való kiegészítésével nagy anyagi tőke is támadna, melyből a zeneművészet sok szellemi harcosa húzhatna tekintélyes kamatokat, a nemzeti művészet céljait szolgálva.

Mielőtt részletesen kifejtjük a zenei nevelésünk egész vonalán nyilvánuló bajokat, ajánlva egyszersmind módokat és eszközöket azok orvoslására, előre is jelezzük, hogy nem kíván mindez az államtól valami jelentékeny anyagi áldozatokat. A *nervus rerum gerendarum*<sup>19</sup> megnyitása mindenesetre biztosabb és gyorsabb megoldásra vezetne, de ismerve helyzetünket és viszonyainkat, jobb, ha szerényebb eszközökre utalunk s az államtól e fontos nemzeti ügy érdekében főleg erkölcsi támogatást és energikus beavatkozást kérünk. De e tekintetben sem kérünk mindent csupán az államtól. Nagy feladat hárul a községekre, felekezetekre és társulatokra is. Végezzék valamennyien együtt, vállalva nemzeti művészetünk s egész zenei nevelésünk újjáalakításának, illetőleg megalkotásának nagy munkáját.

### III.

#### A ZENETANÍTÁS AZ ISKOLÁKBAN

##### *1. A népiskolában*

Az általános műveltségnek szolgáló iskolákban a zene, illetőleg az ének kultiválása már régi keletű. A kereszténység új szellemével helyet foglalt az ének az iskolákban is. Már Nagy Károly 789-ben ráutalt az éneknek és zenének az iskolákban való tanítására. A középkorban a legfontosabb négy tantárgy a

---

<sup>19</sup> A pénz minden tevékenység idegsejtje (feltétele) (Demoszthenész)

zene, számtan, geometria és csillagászat volt, és nem csupán az éneket tanították, hanem az akkor szokásos hangszereket is. A reformáció korában a zenét a népiskolában kötelező tantárgyként tanították. E tekintetben sokat köszön a zene Luthernek, ki főleg a következő, sokat idézett szavaival szépen jellemzi feladatát: „Musica ist eine schöne, herrliche Gabe Gottes und nahe der Theologie. Die Jugend soll manstets zu dieser Kunst gewöhnen, denn sie macht seine, geschickte Leute. Musicam habe ich allerzeit lieb gehabt. Wer diese Kunst kann, der ist guter Art und zu allem geschickt. Man muss Musicam von Noth wegen in Schulen behalten. *Ein Schulmeister muss singen können, sonst sehe ich ihn nicht an.*”<sup>20</sup>

Az ének valóban nem csupán az élet keléemessé tétele szempontjából fontos az iskolában, mert a szellemvilágot több oldalról befolyásolja, mit Köstlin a következőkben fejez ki: „Wer jedoch den Gesangunterricht nach wohlgestufter Methode ertheilt, der kann uns bezeugen, dass derselbe den «Verstand» sehr energisch anfasst, ein mächtiges Mittel der Disciplin und Concentration bildet, und trotzdem belebend und erfrischend auf Gemüth und Phantasie ein wirkt.”<sup>21</sup>

22

Az éneket azonban, a nevelés e fontos tényezőjét, a népiskolalassanként elhanyagolta; idővel csakis az egyházi énekekre szorult s pusztán utána éneklés lett tanításából. A filozófusok és pedagógusok közül is ártottak némelyek a jobb ügynek.<sup>23</sup> Maga Locke az éneket az ügyességek közt az utolsó helyre állította s azt hitte, hogy e rövid életben sok fontosabb és hasznosabb dolog is létezik. Az ének tanítására vonatkozólag pedig Comenius így okoskodott: „amit cselekedni kell, azt cselekvés által tanulni meg: a mechanikusok nem elméletekkel tartják növendékeiket, hanem utánzásra utalják; az írást írás által, az éneket éneklés által tanulni meg, szóval: az éneknek rendszeres tanítása fölösleges.”

Újabb lendület indult meg e téren Pestalozzival és híveivel, kik ellenezve a mechanikus utánzást, az énekekkel a hangérzék és szellemi tevékenység

---

<sup>20</sup> „A zene az Isten gyönyörű, csodálatos ajándéka, és közel áll a teológiához. A fiatalokat mindig tanítani kell erre a művészetre, mert ügyes emberré tesz. Mindig is szerettem a zenét. Aki ismeri ezt a művészetet, az mindenben jó és ügyes. A muzsikát szükségképpen meg kell tartani az iskolákban. Egy iskolamesternek tudnia kell énekelni, különben nem nézek rá.”

<sup>21</sup> Azok azonban, akik jól felépített módszer szerint tanítanak éneket, tanúsíthatják, hogy az énekórák nagyon energikusan érintik az »elmét«, erőteljesen fegyelmezik és koncentrálnak az embert, ugyanakkor élénkítő és felfrissítő hatással vannak az elmére és a képzeletre.

<sup>22</sup> Köstlin, Die Musik, als christliche Volksmacht. Heilbronn, 1886. 19. lap.

<sup>23</sup> Schmid, Encyclopédie des ges. Erziehungs- und Unterrichtswezens. Gotha 1860. II. 768-769.

fejlesztésére törekedtek. Magasabb fokra emelte a tanítást Pestalozzi egyik híve, Nágeli, ki viszont más szélsőségbe esett, midőn azt kívánta, hogy a növendék a lapról való olvasásig jusson, mert szerinte a miként elvárjuk, hogy a népnél mindenkit írni, olvasni és számolni tudjon, úgy elvárható, hogy mindenki biztosan le tudja énekelni kottáját. Natorp, hogy könnyítsen a helyzeten, a kottákat számokkal kívánta helyettesíteni. Gräfe a népiskolában először hallás után kíván énekelteni és csak azután kottából; a kottaismeret csupán a hallás szerinti énektanulás támogatására való, mert szerinte a növendéknek a kottából csak annyit kell tudni, hogy fölismerje, váljon körülbelül minő viszonyban, minő magasan vagy mélyen vannak egyes hangok.

A pedagógia e sokféle javaslati és kísérletezései után a népiskolai énektanítás a legjobb szervezetre és leghelyesebb módszerre talált Németországban és Svájcban, míg Franciaországban az iskolai törvények az iskolai éneket illetően még határozatlanul ide-oda ingadoznak. Anglia a kötelező énektanítást csak 1870-ben tette parlamenti kérdéssé.<sup>24</sup> Jó eredménnyel tanítják az éneket Hollandiában és Belgiumban, de határozottan legjobb a tanítás Németországban és Svájcban, hol, közvetlen tapasztalataimból állítom, a legtöbb helyen eljutnak a lapról való olvasásig. Németország a klasszicizmus nagy mestereivel a dalos Olaszország fölé kerekedett; miként e téren, úgy dominál az ének tekintetében is rendszeres és céltudatos munkájával. Az iskolai ének az olasznál pang, míg a németnél virágzik. A magas északon is fejlett fokon áll az énektanítás ügye, igen jó viszonyokat találni még a frízeknél is, pedig a krónikák azt mondták: „Frisia non cantat.”<sup>25</sup> Gazdag a svédek, dánok és finnek idevágó irodalma.

Nálunk az éneket annak módja és rendje szerint szintén ott találjuk a népiskola törvényes tantervében, de tananyaga, valamint módszere kifogás alá esnek és javítást kívánnak. Mindenekelőtt baj, hogy az énektanításnak csak heti órát juttat a tanterv, mert ez igen kevés; legalább kettőre lenne szükség. A tanterv maga igen szűkszavú; nem mondja ki határozottan, hogy kotta szerint, vagy hallás után kívánja az éneket tanítani. Íme a tananyag az I. osztályra: „Elemi gyakorlatok egy hangtól háromig, folytatva az öt hang gyakorlásáig.” Ebből nem lehet eligazodni. Ez az oka annak, hogy helyenként már az I. osztályban elkezdik a kotta ismertetését és hogy helyenként mellőzik mind a hat osztályon át. A népiskola tanítói ennél fogva egészen önkényűen járnak el. Amit

---

<sup>24</sup> Leohner, Die Musik als Imman-erzieliliches Bildungsmittel. Leipzig. 1880.

<sup>25</sup> Frízia nem énekel

a tanterv mond, az sok is, meg kevés is. Hogy már az I. osztályra kontemplálja a kotta szerinti tanítást, az kitűnik a törvényszerűen előírt *énektanító vezér- és kézikönyvből* s az sok az I. osztályra, de hogy azután ez az egész rendszer csigalépésben halad előre, az már kevés. A kottatanítást az I. osztályban egyáltalán nem lehet megkezdeni. Képzeljük csak el a népiskolába lépő hatéves gyermeket, ki még a betűk titokzatos jeleivel vesződik, hogyan legyen az képes még a legelemibb fokon tartott hangjelzéseket is megszólaltatni hangjával. Miként Hiller mondja: „Előbb meg kell tanulni jól beszélni, mielőtt jól énekelni, valamint előbb járni kell tanulni s csak azután táncolni.”

Az I. és II. osztályban tökéletesen elegendő a hangszerv gyakorlása, a zenei hangnak magasság és mélység, hosszúság és rövideg, valamint erős és gyöngye fokozatai szerint való megkülönböztetése s ezzel karöltve megfelelő egyszólamú karénekeknek hallás utáni begyakorlása. Sok tehát, a mit a tanterv az I. és II. osztályban kíván, midőn a kottatanítást már itt kontemplálja. A népiskola tanítói épen azért nem respektálják, mellőzik, mert nem boldogulnak vele s tanít mindenki a maga jól-rosszul kigondolt módja szerint. A hangjegy-tanítást elég a III. osztályban megkezdeni és pedig a már az I. és II. osztályban megkezdett hanggyakorlatokhoz fűzve. A hangjegy-tanításnak az egész népiskolában csak a legszükségesebb elemekre kell szorítkoznia.

Más hiánya a tantervnek, hogy egy szóval sem tesz említést arról, hogy hol kezdődjék a többszólamú ének, s így aztán a tanítók nem tudják, mitévők legyenek. E céltalan és iránytalan törvényes intézkedésnek tulajdonítható, hogy némely helyen megmaradnak mind a hat osztályban az egyszólamú karénekek mellett s talán ez az oka annak is, hogy jelennek meg a népiskolának szánt énekkönyvek, melyek még négyszólamúkaréneket is tartalmaznak, s hogy ily szörnyűséges abszurdumok néptanítók kezéből kerülnek ki. Hiszen a négyszólamú karének még polgári és felsőbb leányiskolákban is alig lehetséges, mivel nincs meg a hangoknak az a fejlettsége mind a mély, mind a magas regiszterben, melyet a négyszólamú tétel szükségképen megkíván.

Az énekek tananyagára vonatkozólag a tanterv csak az V. és VI. osztályban tesz említést, annyit mondva: „Korások és népdalok”, egészen kizárva a klasszikus zeneköltők bő anyagot szolgáltatató egyszerű remekműveit. Pedig nem túlzás, ha azt állítom, hogy még Haydn, Mozart, sőt a nagy Beethoven műveiben is találunk sok oly egyszerű, könnyű éneket, melyek könnyebbek bármelyik népdalnál s ezek mellett bátran használhatók, sőt használtatnak is, miként arról a népiskolának szánt bármelyik valamire való énekgyűjteményéből

meggyőződhetünk s bizonyára többe érnek, mint azok a dalok, melyeket a népdal cége alatt sok nem muzikális tanító felvesz gyűjteményébe, nevét fitogtatva velük az általa szerkesztett énekgyűjteményben, mely név a legtöbb esetben először ily esetben jelen meg zenemű felirata mellett. A franciák, sőt az olaszok, a világ legkiválóbb dalos nemzetei nem irtóznak attól, hogy a világ zeneirodalmának nagy mestereit bevigyék az iskolába, legyen elég e tekintetben csupán Danhausernek a párisi iskolák részére készült „Choeur d’Enfants”<sup>26</sup> című művére hivatkoznom, vagy akár az olasz „Cento canti popolari”<sup>27</sup> című munkára.

Az ének tananyagában különösnek találtam a népdal mellett a *korálokra* való utalást is; hasztalan kerestem a népiskolai énekkönyvekben korálokat, mert egy sem respektálta; sehol egy korál. S ennek könnyű a magyarázata: a protestáns Németországból került a magyar népiskola tantervébe. Németországban járja is a korál s ott valóban jó szolgálatot is tesz egyszerű, könnyű, nemes tartalmával és felette egyszerű zenei formájával; éneklí az iskola, az egyház, sőt az áhítatos nép még a maga körében is. De mit kezdjen vele nálunk az iskola, eltekintve a protestáns felekezettől, vagy rákényszerítsük a katolikusokat is a protestáns korálokra? Szóval, újra olyasmi a tantervben, minek a tankönyvekben nyomát sem találjuk.

Nézetem szerint a tananyag a népiskolai énektanításra a következőképen lenne beosztandó:

- I. osztály. Egyszólamú énekek egy oktáva körében, hallás után.
- II. osztály. Folytatólagosan, miként az I. osztályban.
- III. osztály. Folytatólagosan, hallás után. A hangjegy-tanítás megkezdése.
- IV. osztály. A hangjegy-tanítás folytatólagosan, a skálák 4 kereszt- és 4 b-ig. Egy- és kétszólamú énekek.
- V. osztály. A hangjegy-tanítás folytatása. Egy- és kétszólamú énekek.
- VI. osztály. A hangjegy-tanítás folytatása. Egy- és kétszólamú énekek. A háromszólamú ének megkezdése.

A felső népiskola tanterve, illetve a népiskolai VII. és VIII. osztály együtt haladhat a polgári és felsőbb leányiskolával.

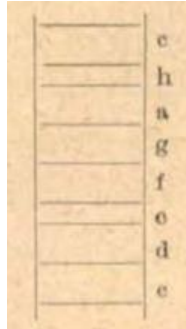
---

<sup>26</sup> Gyermekkórus

<sup>27</sup> Száz népszerű dal

A három alsó osztályban a hangjegy-tanítás megkezdése előtt, miként már jeleztem, módszeres ének-gyakorlatok tartandók a karének mellett. Hogy mi képezze a módszeres gyakorlatok tárgyát, az röviden a következőkben foglalható össze.

1. Egy hegedűn játszott hang után éneklése karban, majd padonként és egyenként; 2. két hangnak összehasonlító éneklése magasság és mélység szerint és 1. így tovább a kvintig és az oktáváig.



A skála felhangjai felismerése végett a hanglétrát a táblára írja a tanító a »következő szemléleti formában: A skála begyakorlása után megfelelő énekek következnek. – A skála után ritmikai gyakorlatok. A tanító hosszú és rövid hangokat játszik, mialatt a tanulók számolnak, illetőleg taktust ütnek. E ritmikus hangok a legkülönbözőbb ritmikai képletekben készítik elő a tanulót a ritmus felfogására. Hasonlóképpen cselekszik a tanító a dinamikára vonatkozólag, midőn a tanítványokat a leghalkabb hangtól kezdve a legerősebbig fokozva gyakoroltatja. Mindezt végre taktusban, skálában, akkordban és dinamikában alkalmazza a dallamokban. Hasonló szabályzat van az osztrák iskolák tantervében, melyet, mint valóban célszerűt, mi is elfogadhatunk.<sup>28</sup>

A módszer lényegére nézve a legilletékesebb maga a tanító, habár szükség van jó módszeres tankönyvre is, melyben a gyermeki hanghoz mérten fokozatos gyakorlatok vannak a hanglétrára, ritmikára és melódiára. A gyakorlatok mellett fődolog, velők karöltve haladó énekek begyakorlása, mit már a kottatanulás hatalmasan fog támogatni. Mindenesetre szép és üdvös volna, ha a tanuló már a népiskolában csak megközelítőleg is megtanulhatná a kottából való éneklést, de ez a jelen körülmények között az osztályok túlnépessége s az énekre fordítható kevés idő mellett majdnem elérhetetlen, ideális cél. Ezt megközelíthetni, ha már az I. osztály hangfejlesztő módszeres gyakorlatokkal kezdi s ha később sem válik a karénekelés értelem nélküli mechanikus után énekléssé, főleg, ha a

<sup>28</sup> Maier, Kurzgefasste Gesell, des Gesanges. Wien. 1881.



karéneket, miként jeleztem, módszeres, a melodikus és ritmikus sajátosságokra előkészítő énekgyakorlatok előzik meg. A népiskolai ének így szív- és léleknevelő erkölcsi hatalommá fog válni, mert nem csupán ének-dresszúrával kell foglalkozni, az éneklés képességét kell megadni jó módszer segítségével. A népiskolában, miként másutt is, nem elég csupán énekelteni; az éneknek valóban nevelőleg kell hatni a népre, az éneklés képességét kell megadni arra, hogy később is sikerrel énekeljen. És a képesség fogja alapját adni a későbbi férfikaroknak és népdalkaroknak.

A módszer kérdése mindenesetre függ a jó tankönyvtől, de a fődolog mégis, miként egy pedagógus mondja: a szív marad. De helyén van-e minden tanítónak a szíve, jobban mondva, lelkesedik-e minden tanító az énekért, bír-e minden tanító helyes zenei érzéssel és megfelelő zenei képzettséggel? A dolog természetében rejlik, hogy a zenei képesség, mint természeti adomány, nem mindenkinben egyenlő. Ám megkívánhatjuk, hogy szigorítottassanak a tanítóképzőkbe való fölvételnél a föltételek, hogy a zenei rátermettséggel nem rendelkezőket egyáltalában ne vegyék fel, hogy Lutherrel egyetértve, ügyet se vessünk arra, aki nem tud énekelni; de ezzel nem érünk még célt. Mert a zenei hallásnak, énekelni tudásnak és általában a zenei képességnek sokféle fokozata van. Vajon megtaláljuk ezt ama sok ezer tanítóban oly fokon, hogy valamennyire rábízhatnák jó lelkiismerettel az énektanítást? Vagy talán elzárjuk a pedagógiai pályát a gyöngébb zenei képességgel bírók előtt? Hiszen van akárhány tanító, aki más tekintetben kitűnő szolgálatot tehet a tanügynek. E körülmények között az lenne a fődolog, hogy legyen alapos az ének és zenetanítás a tanítóképzőkben, s hogy e célból emeltessék a preparandiai zenetanárok képzettségének nívójára. De van még más is, mely az említett szükséglet mellett szintén megszívelendő. Ugyanis: akad bizonyára minden tanító testületben oly tanító, ki a többinél nagyobb zenei képességgel és képzettséggel bír, aki talán igazi kedvvel, hivatásszerűen foglalkozik a zenével; nem lehetne talán a tanrendet úgy beosztani, hogy ezekre bízzák a énektanítást legalább oly iskolákban, melyek minden osztálya külön tanítóval bír? Így aztán az énektanítás sok helyen e szak tanításának hivatott tanítójához kerülne, egy kézbe. Ez által igazi szaktanítás jönne létre, de csak az énekre nézve és annak rendkívüli előnyére. Mert az énektanításnak már az első évekből alaposnak kell lenni. Ezt hangsúlyozta már Adrian Petit Codicis 1552-ben. „Adhibeat itaque curam Germanicus puer in imitando doctum præceptorem dum vox et puerilis est, quia mutata voce puerili difficile aut raro ad bene canendi artem pervenit, in iuventute vero apprehensa nunquam tradet oblivioni.” (Compendium musices,

Nürnberg, 1552. — Jahresbericht über das höhere Schulwesen, Conrad Rethwisch, 10. Jahrg. 1888. Bellermann, 407. 1.)<sup>29</sup> Ebben az értelemben emeli ki Bellermann ugyanitt, hogy az énektanításnak nem szabad egyoldalúan a hangot művelni, hanem főleg a hallást s egyidejűleg bevezetni a növendéket az elméleti zene alapfogalmaiba, hogy arról, amit énekel, tiszta képze is legyen. Ha ezt a gyermekkorban elmulasztják, akkor majd hiányzik később a hallás finomsága, a hang hajlékonysága s a tanuló így többnyire elveszti a zene iránt szükséges érdeklődést.

S így elérhetnénk azt, hogy az énektanítás már a népiskolában szív- és lélekfejlesztő hatásának betöltése mellett a növendékeknek oly készültséget adna, melyen biztosan lehetne tovább építeni s hogy a növendékek nem lépnének többé az énektudásnak és kottaismeretnek majdnem teljes hiányával felsőbb iskolákba, hol azután a baj újra és elől kezdődik.

A népiskolai ének-tanításra vonatkozó javaslataim tehát ezek folytán főbb pontjaiban a következőkben foglalhatók össze:

1. az énekre a népiskolában osztályonként legalább 2 óra fordítandó hetenként;

2. az ének az I. és II. osztályban hallás szerint tanítandó, de a feladatot nem csupán énekek begyakorlása képezi, hanem hangfejlesztő, a zene elméletének elemeire tekintettel levő gyakorlatok is;

3. a III. osztálytól kezdve az énektanítás hangjegyek alapján történjék;

4. a zeneelmélet tanítása lehetőleg gyakorlati legyen és szorítkozzék a legegyszerűbb dolgokra; hangképző, hangeltaláló és ritmikai gyakorlatokra;

5. a karének az első három osztályban csak egyszólamú legyen, kétszólamú csak a IV. osztályban.

6. háromszólamú énekek csak a IV. osztályban vehetők elő, a karének azért még itt is kiválóan a kétszólamú kell, hogy legyen;

---

<sup>29</sup> „Egy német gyereknek tehát ügyelnie kell arra, hogy tanult tanárt utánozzon, amíg a hangja még gyerekes, mert megváltozott hanggal nehezen vagy ritkán jut el az éneklés művészetéhez, de fiatalon elkapva soha nem felejtik el.” (Compendium musices, Nürnberg, 1552. - Jahresbericht über das höhere Schulwesen, Conrad Rethwisch, 10. Jahrg. 1888. Bellermann, 407. 1.)

7. az énektanítás lehetőleg a zenére kiválóbb képességgel bíró tanítóra bízják;

8. a preparandiák ének- és zenetanítását kiváló szakemberek lássák el, emeltessék a tanítás nívója, hogy ennek folytán a tanítók is alaposabb zenei képzést nyerjenek.

## *2. Polgári iskolák; felsőbb leányiskolák*

A polgári iskolák, valamint felsőbb leányiskolák újabb keletű intézetek. Az énektanítás ezekben is kötelező, mi arra mutat, hogy az intéző körök is számoltak a kor követelményeivel. Az énektanítás itt már a szaktanításból indul ki s az lehetővé teszi, hogy tanítását hivatásszerű zenészek, szakemberek lássák el s az eredmény már kielégítőbb is. Az énektanítás módszerének tárgyalása e helyen nem képezheti feladatokat a szakembereknek, kikre az intézetekben az éneket bízják, amúgy is tisztában kell lenniük feladatukkal, így megfontolja ezt a tantervük is. A hiba, melyen segíteni kell, abban rejlik, hogy általában kevés a heti óraszámuk. Az 1868-iki XXXVIII. törvénycikk polgári fiú-iskolai tanterve két-két osztálynak együtt hetenként 1 órát juttat, ami képtelenség, melyen már a községi iskolák legnagyobb része maga változtatott. Valamivel több a polgári leányiskolákban: az I. osztályban heti 2 óra, a többiben már csak heti 1 óra. De ez sem elegendő és föltétlenül többet kíván, illetőleg a fiú- és leányiskolákban egyaránt heti 2 órát osztályonként, hogy komoly cél és eredmény legyen e tantárggyal is elérhető. A felsőbb leányiskolák egészen azt a tantervet követhetik, melyet a polgári leányiskolák, mind a tananyag, mind a módszer azonos lehet. A polgári fiú- és leányiskolák tantervei az énekre nézve igen felületesek, csupa általánosságokban mozognak s nem adnak biztos utasításokat. A tananyagot osztályonként pontosan meg kellene határozni, úgy, miként azt más tantárgyaknál látjuk, azzal az utasítással, hogy a zeneelméletet lehetőleg gyakorlatokkal tanítsák s hogy kiválóan az énekekből induljon ki. A tantervek másfelől igen szűkszavúak, még a legfőbb dolgokra nézve sem adnak kellő utasítást. Kívánatos volna annak meghatározása is, hogy hol kezdődjék a karének többszólamúsága, mert az szorosán összefügg a növendékek hangkörével és zenei képzettségével. Az eddigi gyakorlatnak megfelelően az I. és II. osztályok beérhetnék az egy- és kétszólamú karénekekkel, a III. és IV. osztály a két- és háromszólamúval. A leányiskolánál kevésbé lehet foglalkozni már a négyszólamúval is, azért még az V. és VI. osztályokban is a fő súly a két-

és háromszólamú karra fektetendő. Az összes osztályokból nagyobb iskolai ünnepekre közös kart lehetne szervezni, az előadás érdekét így az összes növendékek belevonásával fokozni. Az is teljesen érthetetlen, hogy miért indul ki a polgári leányiskolák tanterve a hallás után való énektanításból; hogyan függ ez össze az alappal, a népiskolai énektanítással, hol már rendszeres kottatanítás van előírva. Szóval az 1868-iki XXXVIII. t.-cz. gyökeres átdolgozást kíván e tekintetben is. Elég volt abból vagy három évtizeden át.

Különben a polgári és felsőbb leányiskolai énektanításon legtöbbet lendítene a zenetanárok ügyének rendezése, illetőleg javítása. Többet eredményezne ez bárminő szép és helyes tantervnek törvénybe iktatásánál, mert a tanterv jórészt írott malaszt szokott maradni, ha nincsenek tanerők, kik végrehajtsák.

### *3. A középiskolában*

Valamennyi iskola közt a középiskola bánik legmostohábban az énekkel. Gimnázium és reáliskola egyaránt alig törődik vele. Rendkívüli tárgy, melynek nincs előírva sem célja, sem feladata, sem tananyaga, sem módszere. Tanítójától a középiskolában nem kértek kvalifikációt s a legtöbb esetben valamely intézeti rendes tanár vállalkozott rá; hogy ért-e hozzá, vagy nem, az nem jön tekintetbe. S ez még a legjobb állapot, mert ilyen esetben legalább fegyelem van s az éneklecke nem lesz botrányos rendetlenségek órája. Erre az állapotra gondolt Köstlin, azt mondva: „Die Singstunde darf nicht als Bummelstunde, der Gesangunterricht nicht als Nebenfachbehandelt werden.”<sup>30 31</sup>

Természetes, hogy kivételek itt is vannak, mert akad a tanárok között akárhány, aki érti a dolgát és jó eredménnyel tanít, de az is tény, hogy a középiskolai énektanításban legnagyobb részt teljes zavar és rendszertelenség uralkodik. Az éneknek, mint rendkívüli tantárgynak tanítása mellett is lehetne célszerűbb módon és megfelelő szervezéssel többre menni, de a reformnak gyökeresnek kell lenni; azért első helyen azt sürgetnék, hogy tétessék az énektanítás a középiskolában kötelezővé. Mert az éneknek a középiskolában jórészt elhanyagolt esztétikai nevelésünk javításához kell hozzájárulni; a modern embernek ezzel kell kedélyi műveltségét kiegészíteni, főleg nálunk, hol a lélek összhangzatos műveltsége annyira el van hanyagolva.

---

<sup>30</sup> „Az énekórákat nem szabad lazításként kezelni, az énekórákat nem szabad másodlagos tantárgyként kezelni.”

<sup>31</sup> Köstlin. Die Musik als christliche Volksmacht. Hailbron. 1886. 17. lap.

A középiskolai énektanítás szervezésének első feladata az volna, hogy legalább az alsó négy osztályban kötelezővé tétessék. Ez nálunk kissé túlzottan és követelően hangzik, pedig másutt, pl. Németországban régóta így van. Némelyek az ének kötelező tanítását talán soknak is találhatnák, azt gondolva, hogy ez úton minden középiskolai tanulóból s így minden műveltebb emberből énekest akarnának képezni, pedig ennek veszedelme nem oly nagy. Hiszen tanítják a középiskolában a rajzot is, és hány ember válik azért festővé? Tanítják a vers- és költészettant is, de nem azért, hogy költőket képezzünk, hanem hogy felkeltsük a költői művek iránti érdeklődést és lehetővé tegyük azok minden irányban való megértését. Az sem okozhat az éneknek kötelezővé tételénél bajt, hogy sok tanuló nem bír használható hanganyaggal, hogy legalább tíz százaléknak nincs zenei hallása; ezek fölmenthetők, miként fölmentik a torna alól azokat, akiknek testi szervezete folytán e tantárgy tanulása nem válik lehetségessé. Ez különben alig szorul fejtegetésre, hiszen ott az elemi iskola, ott vannak a polgári és felsőbb leányiskolák, valamint a tanítóképző-intézetek, hol az ének mindenütt kötelező s nem okoz keresztülvitele nehézségeket. Csodálatos dolog, hogy a népiskola után a középiskolában egyszerre csak megszakad az énektanítás; miért maradt ki épen innen, az általános műveltséget szolgáló iskolákból? Mit szóljunk mi, mikor Langhans még a német gimnáziumot is művészet-ellenesnek nevezi s azt kívánja, hogy mellőzze majdnem kizárólag filológiai jellegét a művészeti tanulmányok megfelelő kibővítésével.<sup>32</sup>

A néhány órás kötelező énektanítás biztos alapot vetne az énekben való tovább haladásra, amennyiben a felső osztályokban már beérhetnék fakultatív tanításával. Mert a tanulók megszeretnék az éneket az alsó osztályokban, szívesen jelentkeznének a felső osztályokban a karban való éneklésre.

Az alsó osztályokban heti 2 órát kellene szánni az énektanításra és kettőt a karénekekre; e szerint párhuzamos osztályok nélküli középiskolákban heti 10 óra jutna az énektanárnak. Szászország gimnáziumaiban és reál-gimnáziumaiban heti 12 óra esik az énekre; Poroszország gimnáziumaiban a két alsó osztályban heti 4 óra, a reál-gimnázium három alsó osztályában heti 6 óra, Württemberg gimnáziumaiban heti 8 órában tanítják az éneket, a reál-gimnáziumban heti 3 órában.<sup>33</sup>

Hogy mire mehet a jól vezetett és szervezett középiskolai énektanítás, azt bebizonyította már valami két évszázad előtt a nagy Bach Sebestyén, ki

---

<sup>32</sup> Langhaus. Bas musikalische Urtheil. Berlin, 1886.

<sup>33</sup> Középiskolai tantervek. I. füzet. Budapest, 1889. Eggenberger.

nagyszabású motettáit, kantátúit, koráljait a gimnázium énekeseivel adatta elő Lipcsében, pedig e művek ma már felnőtt, iskolázott énekeseknek is felette sok nehézségeket okoznak. Poroszországban különben ma is képesek Händel oratóriumait középiskolai énekeseikkel előadni.

Hogy merre fordul a közeljövőben középiskoláink sorsa, azt ez idő szerint még nem tudhatni; de azt hiszem, kevés kilátás van arra, hogy az éneknek, mint új, kötelezett tantárgy behozatalának organikus változtatása bekövetkezik. Addig is azonban, míg ez az ideálisabb állapot létrejöhetne, mondjunk el egyet-mást arra nézve, hogy miként lehetne a mostani állapoton segíteni, illetőleg, hogy miként szerveztessék az éneknek, mint rendkívüli tárgynak sikeresebb tanítása.

Az éneknek, mint rendkívüli tantárgynak tanításánál az első feladat azt úgy szervezni, hogy a tanulóknak ne kelljen érte külön tandíjat fizetni, hogy ingyenes legyen az énektanítás. Ezt alig találjuk, nálunk egy-két helyen így. Majdnem mindenütt a tanulók krajcáraiból fedezik az énektanár honoráriumát, a beszerzendő zeneműveket, sőt néha a szükséges hangszert is. Sok helyen nincs énektanítás, mert nincs miből fizetni az énektanárt s így nem is léptetik életbe; helyenként egy-egy rendes tanár végzi ingyenesen, vagy valamely ambiciózus, muzikális felsőbb osztályú tanuló veszi kezébe a karnagyit. Egyik olyan baj, mint a másik, s legnagyobb, midőn a tanulóktól külön tandíjat szednek az énektanításért. Az a havi vagy félévi illeték, ha még oly csekély is, sok nehézséget okoz és jórészt visszatartja a tanulókat az énektől, megakadályozza őket az énekben való tömeges részvételben. Pedig erre szükség van, mert az éneknek, mint rendkívüli tárgynak tanításánál az iskolai ünnepeket emelő karének képezi a fő célt; rendszeres énektanítás összesen heti 2-3 órában, amennyit a karénekre most fordítanak, nem lehetséges. A karének pedig a közreműködők nagyobb tömegét kívánja s az ingyenes ének tanításánál, ha az énektanár csak némi érdeklődést képes is kelteni, létre is jön. Tapasztalatból tudom azt.<sup>34</sup>

---

<sup>34</sup>A budapesti IV. ker. reáliskolában, hol az éneket is tanítom, szintén ingyenes a tanítás, és jelentkezik az énekre majdnem valamennyi tanuló, kik közül a jobbakat, a karban használhatókat kiválasztom, amennyiben csak a hangjuknál fogva képeseket bocsájtom az énekhez, mellőzve a beteg hangszervvel vagy rossz zenei hallással bírókat, valamint azokat, kiknek hangja mutál. A tanulók között a föl vételért egész nemes verseny fejlődött ki; kitüntetésnek tartják a föl vételt, büszkék arra, hogy a karének tagjai lehetnek. Az 1801/5. tanévben 190, a folyó 1895–90. tanévben 220 a karének tagjainak létszáma. Meglehet különben, hogy a tanulók e nagy érdeklődése és ügybuzgósága nem csupán az énektanítás ingyenes voltának kifolyása; talán hozzájárulnak más tényezők is azok föl keltéséhez?

Hogy az énektanítás ingyenes legyen, szükséges az énektanár dotációjáról gondoskodni s az a legkönnyebben úgy volna elérhető, ha a beírási díj országszerte, mondjuk, írttal emeltetnék. Ebből azután kifutna az énektanár csekély honoráriuma s fedezhetőek volnának más apró kiadások. A beírási díj e csekély emelése a szülőket terhelné ugyan, de módot nyújtana arra, hogy a tanulók az énekben is kissé rendszeresebb oktatást nyerjenek.

Ha az állam, valamint a községek és felekezetek gondoskodnak az énektanároknak, ha nem is megfelelő, de legalább némi honorálásáról, akkor már jogosan megkívánhatja tőlük e szakban is a kvalifikációt. Középiskolai énektanárok képzésének ügye különben ismereteink szerint már foglalkoztatja a Vallási és Közoktatási Minisztériumot s annak végrehajtása valószínűleg már legközelebb meg fog történni.<sup>35</sup> Ez mindenesetre elhatározó lépés lesz a középiskolai énektanítás rendezéséhez, s maga után fogja vonni az énektanárok megfelelő dotációjának keresztülvitelét, mert az csak nem tehető föl, hogy az állam képesített szakembereket a tanulóktól szedett s keservesen összegyűlő krajcárokból honorálja, vagy talán, hogy ingyenes tanításukra számítson továbbra is.

Az ének tanítására képesített szakemberek alkalmazásával rendkívül sokat nyerne az ügy; a tanulók megkíméltetnének a dilettáns experimentumoktól. Ez azonban nem zárná ki, hogy zeneileg képzetesebb rendes tanárokat megbízzanak az énektanítással, de azokat, akik eddig tanítottak, azokat is meghagyják azzal a megkötéssel, hogy a képzés megszerzését megkövetelik tőlük. Az átmenet némi engedményeket kíván.

A középiskola énektanári képzésének rendezésére és szervezésére az állam intéző köreit a középiskolai tanítás eddigi eredménytelensége vezette, sőt mondjuk, annak a veszedelemnek a fölismerése, melyet az eddigi rendszertelenség okozott. Mert az bizonyos, hogy a legtöbb helyen az ének nem a zenei ízlés fejlesztője s nem hangképzés és fejlesztés, hanem valóságos hangrontás. Az énektanítás alig egyéb, mint néhány karéneknek az iskolai ünnepekre való összeidomítása, ami sok fáradságba kerül, mivel a tanulók jórészt nélkülözik az előzetes elméleti és gyakorlati képzést, holott ezen alapon a karének nem okozna nehézséget, hanem még fokozná az énektanulás kedvét. Rendszeres elméleti és gyakorlati énektanítás haladjon tehát párhuzamosan a karénektanulással. A karének óra azonban csak akkor lesz érdekes és tanulságos,

---

<sup>35</sup> Időközben már meg is történt.

ha a tanár itt is foglalkoztatja a tanulókat az elmélettel, az énekek történelmi és esztétikai oldalával. Mind ezekből kitűnik, hogy a középiskolai énektanárnak az alapos zenei készségek mellett teljesen kell leírnia a magyar nyelvet, tisztában kell lennie a magyar vers ritmusával, teljes jártassággal kell bírnia a zenetörténetben, ízlését zene-esztétikai műveltség kell, hogy szabályozza, s ismernie kell az emberi hangszerv élet- és egészségtanát. A középiskolai énektanári képesítés bizonyára ki fog terjeszkedni e tényezőkre, melyek ez idő szerint még kevés ének tanárban találhatók meg.

A középiskolai karének azonban csupán a gyermek- és vegyeskar kultiválhatja; a férfikar kiküszöbölendő, sőt egyenesen eltiltandó. Pedig sok helyen művelik, mi ízléstelenség s a fejletlen fiatal hang elleni visszaélés; igazi hangrontás. A középiskola felsőbb osztályú tanulóinak életéveiben a hang ugyanis sokkal fejletlenebb, hogysen ott a négyszólamú férfikar célhoz vezető lenne. Azok, akiket az első tenorhoz osztanak be, rendszeren elveszítik hangjukat. Minő fény- és színtelen az oly férfikar, melyben az első szólamot ezek a fátyolozott hangú, keservesen erőlködő éretlen tenorok vezetik. Hiszen még a kifejlett hangú férfi-énekesekből álló férfikarnál is sokkal szebb és kifejezőbb a vegyeskar; több hangszínnel és nagyobb kifejező képességgel bír. És valóban vétek is lenne nem vegyeskar képezni, a férfihangok mellett a szép csengő szoprán és alt fiúhangokat fel nem használni, mikor e hangok a fejlettség legszebb virágában találhatók együtt éppen a középiskolákban, a legintelligensebb körben. Jól tudták ezt az egyházi zene virágkorában a régi klasszikus iskola nagymesterei, midőn a legnehezebb polifon-énekekben gyermekekkel énekeltették a szopránt és altot. A római iskola legszebb énekei, Palestrina remekművei gyermekek vezérszólamaival adták elő s Róma Szent Péter-templomában ma is fontos szerepet játszanak a nagy vegyeskar gyermekénekesei, előadva velük a legnehezebb kontrapunktikus énekeket, így nevelték maguknak iskolás gyermekekből az énekeseket később is, a vegyeskarban felhasználva a sajátos bájjal bíró gyermekhangokat és most is szívesen alkalmazzák a vegyeskarban a zeneköltők, hogy új hangszínt nyerjenek. Németországon a jelenlegi énekes szabályok révén fejlődött ki a vegyeskar. Már a XV. században találunk Németországon fiúgyermekekből énekkarokat, melyek ellátták az isteni tisztelet énekét és köznapokon egy előénekes vezetése alatt énekeltek az utcákon, házak előtt, keresztelőknel, lakodalmaknál és minden ünnepi alkalommal. Ezek az énekesek rövid idő alatt nagy művészi tökéletességre emelkedtek.



A fiúhangoknak vegyeskarban való felhasználása valóban régi keletű, több százéves múltja van, s azok az énektanárok, kik a középiskolában nem használják fel a rendelkezésükre álló e kitűnő hanganyagot s inkább férfikarral vesződnek, azok zenei ízlésüknek valóban nem kedvező bizonyítékát adják.

Visszatérve javaslataink alapelveihez, első helyen ismét csak azt emelnék ki, hogy tétessék az ének a középiskolában kötelezővé, de addig is, míg e vitális szerveződések megtörténhetnek, legalább szabályozzák az éneknek rendkívüli tárgyként való tanítását. Kívánatos azonban, hogy kötelező tanítása mielőbb keresztül vitessék. Az ének a népiskolában kötelező s egyszerre megszakad épen a középiskolánál; ha ez az intézkedés abból az alapelvből indult volna ki, hogy elegendő az életre az, amit az énekből a népiskola nyújt, akkor minek szerepel ott a polgári és felsőbb leányiskolában, valamint a polgári fiúiskolában. Hiszen épen a középiskola törekszik magasabb általános műveltségre, a szív és lélek kiművelésére s épen innen maradt ki az ének! És miért? Nincs erre magyarázat. Pedig épen ez a tárgy volna hivatva arra, hogy az amúgy is a nyerseségre hajló magyar ifjúság lelkét nemesítve, az időt vesztegető sok fölösleges foglalkozástól és nyegleségektől megóvja.

#### IV.

### Zeneművészeti szakoktatás

#### 1. Zeneiskolák

A népiskolában, valamint az általános műveltségnek szolgáló más iskolákban, a zene-, illetve énektanításról, mint láttuk, az állam úgy ahogy gondoskodott, de mit szóljunk a zenei szakiskolákról, melyek abszolút függetlenséget élveznek, mi a zeneművészeti oktatás teljes rendszertelenségét jelenti. Az állam ezekkel mit sem törődik. A zenének nem pusztán magán, hanem zeneiskolai tanításáról van szó, melyre minden zenész egyaránt jogot formál, mert a zene, törvényeink szerint, a szabad ipar elbánásában részesül. Ha valaki zeneiskolát akar nyitni, egyszerűen bejelenti az illető hatóságnál, kivetik az adóját és kiteszi a tábláját. Legjobb esetben, ha tetszik neki, folyamodik a vall és közokt. minisztériumhoz; rendesen azonnal még a nyilvánossági jogot is kéri arra, hogy államérvényes bizonyítványokat is adhasson. Szerencsére e két utóbbi még nem történt meg, de az is elég, ha mint magán zeneiskola államilag engedélyezett címen űzi a rendszertelenségét.

Ez különben az eljárás majdnem mindenütt s vádja nem csupán a mi viszonyainkat illeti.

Minő másként áll a dolog, ha felekezetek, községek vagy magánosok elemi iskolát, polgári, középiskolát vagy bárminő más iskolát akarnak nyitni. Mennyi mindenről kell előzetesen elszámolniuk: a tanerőkről, a helyiségről, a tantermekről, köbméterekben mutatva ki, hogy megfelelnek-e a fölveendő tanulók létszámának, a berendezésről, felszerelésről, tantervről és sok egyébéről. Az első föltétel természetesen az, hogy az állami iskolák megállapított tantervéhez a legszigorúbban alkalmazkodjanak. Zeneiskolák nyitásánál az állam mindezt mellékes dolognak tartja; nem is avatkozik bele a művészet szabadságának elve alapján.

A helyzet e visszásságát már rég fölismerték az egész külföldön; egyre halljuk a szakemberek panaszos fölajdulását, hogy történjék már valami e visszásságok megszüntetésére. Ezt az állapotot kívánja javítani Brendel, midőn a többi között a következőket mondja: „Ha a szépírássra kívánnak egy tanítót alkalmazni, nem érik be azzal, hogy az az ember tud kalligrafikusan írni, hanem még azt is követelik tőle, hogy valamely szemináriumban végezte legyen tanulmányait; tekintettel vannak kiváltképen pedagógiai műveltségére s előnyt adnak annak, a ki hasonló szakképzettség mellett jobban megfelel az általános követelményeknek. A gimnáziumi tanárnál nem kutatják csupán azt, hogy tud-e görögül és latinul, másnemű követelmények mellett latba vetik még tudományos szellemét és intelligenciája kisebb-nagyobb fokát. Csak zenei téren volt ez egészen másként; itt kizárólag a zenei szakra voltak tekintettel, magára a zenére, ha az illető különben alig tudott ötig számolni.”<sup>36</sup> Hasonlóképen panaszkodik Hahn, midőn azt mondja, hogy „minden zenész egyszersmind tanító, minden zenetanító, ki a zene terén nem képes boldogulni, vagy szabad idejét nem képes kihasználni, minden korosodó kisasszony, ki kénytelen a főköttő utáni vadászattal fölhagyni – zeneleckékkel próbál szerencsét. Ide tartoznak még a szemérmes szegények, kik a mi üres, felfuvalkodott, úgynevezett *társaságunk* viszonyai folytán a látszat megőrzéséért túlkiadásokba bonyolódva, mindenáron mellékkeresetre szorúlnak s a valóban szegény osztályokkal versenyre lépnek, zene-leckéket adnak s egészen megfelelő jövedelmi forrásra tesznek szert.”<sup>37</sup> És

---

<sup>36</sup> Brendel. Die Organisation des Musikwesens durch den Staat. Leipzig. Kahnt. 1805. 16. 1.

<sup>37</sup> Halm. Die Staatsmusik der Zukunft. Berlin. Stilke. 1876. Iményei szerint elő lehet készülni, míg erre egy magán zene-iskola nem vállalkozott.

valóban, így jön létre a kérértlen zenetanítók nagy sokasága, a nagy hajsza a tanítványokért s a zenetanítóknak a tanítványoktól való függése.

Ausztriára nézve a zenei képesítés ügye az 1871. aug. 21-én kelt 107. sz. szabályrendelettel némileg rendezve van, de csakis némileg. Az úgynevezett *államvizsga* tulajdonképen a középiskolák, tanítóképző intézetek, polgári és felsőbb leányiskolák zenetanításának képesítésére vonatkozik s igen szerény követelményeinél fogva zeneiskolák zenetanítására nem elegendő. E szabályzat csak az általános műveltségnek szolgáló iskolák zenetanításáról gondoskodik, de egészen figyelmen kívül hagyja a zeneművészeti szaknevelésre való képesítést. Még nagyobb baj, hogy nincs gondoskodva e szabályzat kellő érvényesüléséről, amennyiben az állam nem rendezett be zeneiskolát, hol a vizsgálat követe Németországon a viszonyok már annyira érlelődtek, hogy a fakultatív mellett a kötelező zenetanári vizsgálatokat sürgetik még a privát praxisra nézve is. A berlini zenetanárok egyesülete 1886. febr. 17-én emlékiratot adott be a porosz kultuszminisztériumhoz, azt kérve, hogy a zene-leckéket adóktól állami vizsgálatot követeljenek, sőt Berlinben a rendőrség egyes kerületekben nem engedi meg a konzervatórium vagy igazgató cím használatát, hacsak okiratilag nem igazolja képességét az illető, kiindulva a doktor, orvos, nyelvtanár, fogorvos címek használatának analógiájából. Hasonlóképen cselekedett 18 berlini zeneigazgató, kérvényt nyújtva be a rendőrség elnökéhez, kérve a jogtalanul zeneiskolát nyitók eltiltását. E kérvényeket azonban kedvezőtlenül intézték el, mivel a törvény szabályai nem intézkednek erre nézve.

A nagy zenei műveltséggel bíró Prága városában a zenetanítók egyesülete 1890. júl. havában hasonló szellemtől áthatott energikus felszólalásban ostorozza a viszonyokat, rámutatva a zenei nevelés terén mutatkozó visszaélésekre, egyszersmind orvoslást sürgetve. Hibáztatja, hogy a zenei főiskolákat végzetek nem végeztek egyszersmind zenetanítói tanfolyamokat, s hogy ilyen tanfolyamok a zenei intézetekben kiváltképen nem működnek. A zenei főiskolákon – azt mondják – a zenei nevelés alig egyéb, mint többé-kevésbé a jártasság kifejlesztése az hangszeren vagy az énekben, néha némi virtuozitással. Ennyi az egész, amit a végzett növendék ilyen zenei főiskolákról az életbe magába visz. Ha ilyen „művészek” később a zenetanításhoz menekülnek, akkor valóban szomorúan néz ki a dolog. A nyomorúságos viszonyoknak azonban alsóbb fokai is vannak: hegedűsök, kik hangszerüket alig tudják tartani, még a vonót sem tudják helyesen kezelni, a zongorajátzók, kik „művészetüket” sorházakban néhány kancsó sörért árulgatják, énekesek és énekesnők, kik rosszul képzett hangjukat hamar elveszítették, mindezek a

zenetanításra adják magukat és *zenetanulók*, illetve *énektanárok* és *tanárnők* lesznek. Innen magyarázható az a tény, hogy a zenei tanítóságot jelenleg jórészt oly emberek reprezentálják, kik az általános műveltségnek teljes híjával vannak és szakmájukban is tudatlanok, kik boldogulásukat csak a honorárium olcsóságára alapítják s valóságos pusztítást visznek véghez a vezetésükre bízott zenei képességgel bíró ifjúságon, idejüket és pénzüket rabolva és minden jóízű korrupcióját terjesztve maguk körül. A legszomorúbb bizonyítékát adja ennek a légközönségesebb, sőt még az erkölcsi érzetet is erősen sértő zenei ponyvairadalomnak (Gassenbauer-Literatur) oly borzasztó módon elharapódzott művelése még azokban a körökben is, melyekre eddigelé, mint műveltekre szoktak föltekinteni. A rossz elemi tanítás által beoltott bajokat pedig később semminemű tanítással sem lehet jóvá tenni, miként az a nyelveknél és a műveltség más tényezőinél még lehetséges.

„Az összes bajjal szemben, mely a zene-tanítás morális és materiális betegségét képezi, – az egész zenei nevelés teljesen segedelem és védelem nélkül áll. Minden ipar törvényes védelemben részesül a kontárok ellen. Mindenféle ipariskolák hatósági felügyelet alatt állnak, organizálva vannak és törvényesen védelmezettek. Csak a *zenetanító*, kinek munkája a szellem és kedély leggyöngédebb operációján nyugszik, és akinek épen ezért ez alapon esztétikai ízlése fejlesztésére van szüksége, miként ez annyira egyetlen művészeti ágban sem szükséges, csak ő van arra kárhóztatva, hogy védtelenül nézze, miként kontárkodik a zenei nevelésben minden hívatlan, spekulálva a tömeg ítéletnélküliségére, merészen, büntetlenül, felelősség nélkül.

„Az érdekes javaslat/előterjesztés különben jól ismert bajok orvoslását sürgeti, melyek úgy a külföldön, mint nálunk valóban általánosak. Méltán fakadnak ki az ellen, hogy a zeneiskoláknak csupán az adóhivatal legfőbb hatóságok; kívánják, hogy szerzettessenek vizsgáló bizottságok; hogy a zeneiskolák egyöntetűvé tétessenek, hogy a tan módszer és tananyag valamennyi zeneiskolán határozottatnék meg és ellenőriztessék; *hogy a zeneiskoláknál létesítessenek pedagógiai tanfolyamok, melyek alól egy növendék se mentessék föl* a t.

A külföldnek a zenei nevelés javítására irányuló törekvései már nálunk is évek óta napirenden vannak; ezek folytán támadt az Országos Magyar Királyi Zeneakadémián a zongoratanárképző tanfolyam, mellyel a magyar állam megelőzte az egész művelt külföld zeneiskoláit. Nincs a külföldnek egyetlen állami zeneiskolája, melyben a zenetanárképzést meghonosították volna, s

mindössze négy-öt magánzene-iskola tett e téren kísérleteket, így Bécsben a Horák féle zeneiskola, mely előkészít a szerény igényű osztrák *államvizsgára*, nem különben a berlini *Breslauer-féle* zeneiskola, mely állami képesítés nélkül ad növendékeinek egyik-másik irányban pedagógiai képzést. *Köln, Karlsruhe* és *Strassburg* konzervatóriumaiban megkezdett zenepedagógiai tárgyalások, illetve előadások csak szerény kísérletek.

Zeneművészeti szaknevelésünk gyökeres reformjának és más irányú kultúránknak megfelelő kiegészítése első helyen a meglévő zeneiskolák reorganizálását és újak állítását kívánja, és az állami felügyeletnek valamennyire kiterjesztését. Mielőtt azonban e nagy szervezési munka módozataira nézve megtegyük javaslatainkat, lássuk közelebbről a zenei műveltség posztulátumait.

Azt mindenekelőtt örömmel konstatáljuk, hogy a zeneművészeti szaknevelés munkájával nem építünk homokba, mert a magyar ifjúságban a zenére igazi és nagy tehetség rejlik, a zeneművészeti hivatottság összes föltételeit megtaláljuk benne és csak fejletlen zeneművészeti viszonyainknak tulajdonítható, hogy ez a rátermettség legnagyobbbrészt a naturalizmus és dilettantizmusban posványosodik el, vagy parlagon hever.

Hogy a zeneművészeti szaknevelés állami szervezése és rendezése nehezen megy nem csak nálunk, hanem világszerte, annak mélyen fekvő okai vannak, nehézségek, melyek a dolog természetéből erednek. E nehézségek azonban mégis legyőzhetőek.

A zene, mint a legáltalánosabb művészet az emberi szellem igazi szükséglete; az ember kedélyi világával ép oly bensőleg van összeforrva, mint ikertestvére: a költészet. A zenét, éneket a félvad hottentot<sup>38</sup>, pápua, eszkimó és más néptől kezdve föl a műveltség legmagasabb fokán álló népekig majdnem minden ember műveli. A zene hangszereit ép úgy megtaláljuk a legszegényebb pásztornál, mint a fejedelmek, királyok termeiben. Amit Schopenhauer *metafizikai szükségletnek* nevez, azt a zenét illetőleg *a kedélyes élet szükségletének* nevezi, amelyben minden ember megalkotja zenei tudása és képessége szerint a maga rendszerét. Ennélfogva lett a zeneszabad művészetté, mely nem igen tűri a korlátozást, s így tanítása rendezésében is határt kell vonnunk. Ezt a határt átlépi a berlini zenei körök törekvése, kik, mint láttuk, a zenének nemcsak iskolai tanítására, hanem

---

<sup>38</sup> A hottentot a dél-afrikai őslakos nomád pásztorokra utal. A Hottentot kifejezés használata ma sértőnek számít.

még a magántanításra is nem csupán fakultatív, hanem kötelezőleg szeretnék a képesítés megszerzését előírni. Ily beavatkozásra pedig, nézetünk szerint, az államnak nincs joga. A magánéletben attól tanulhatunk, akitől akarunk, s azt, ami nekünk tetszik; ha tanítónkat diploma nélkül is mesterünknek ismerjük el, ahhoz senkinek semmi köze.

A zenével való foglalkozásnak különböző céljai vannak; némelyek csupán passióból tanulják, mások művészi célból; némelyeknél a zene mellékes dolog, másoknál öncél. Ma már igen nagy azok száma, kik zenetanulással csupán azt a képességet akarják megszerezni, hogy általa kedélyi szükségletüket kielégíthessék s ezzel egyszersmind általános műveltségüket kiegészítsék, s ezeknek jóval kevesebb zenei műveltségre van szükségük, mint azoknak, akik, mint művészek, vagy mint mesterek, vagy talán mindkét irányban keresnek egzisztenciát. E szerint a zeneművészet tanításánál is szem előtt kell tartani a kétféle célt: a zenei passió kielégítése képességének megadását és fejlesztését és a magasabb művészeti célt. A zeneiskoláknak e szerint e kétféle céllal kellene tisztába jönni. Ez idő szerint majdnem valamennyi az utóbbira törekszik, anélkül azonban, hogy e magas cél követelményeinek megfelelni képesek lennének. Pedig nem szükséges, hogy valamennyi zeneiskola a legmagasabb, tehát a művészeti képzés céljára törekedjék; ezt amúgy sem tehetik. És mégis majdnem valamennyi zeneiskola ezt alaptalanul követeli magának, holott tökéletesen megfelelnek missiójuknak, ha legalább az elsőnek, a szerényebb követelményeknek megfelelni képesek lennének. A zeneiskolák első feladata, hogy minél könnyebb és több módot nyújtsanak a zenei műveltség megszerzésére, mert az csak örvendetes dolog, ha más pályára készülő ifjak, lányok alapos zenei oktatást nyerhetnek zeneiskolákban; ha könnyű szerrel és olcsóbban jutnak a zeneiskolákban jó mesterekhez azok, kiknek nincs módjukban magántanulás útján, drágán fizetett tanítóktól, mesterektől venni leckéket. A zeneiskoláknak tehát az volna az egyik és általánosabb feladata, hogy terjesszék az alapos zenei műveltséget s ezzel a kultúrának igen jó szolgálatot tennének, missiót végeznének.

A dolog így nagyon egyszerűnek és természetesnek látszik, pedig komplikáltabb, mert az élet számtalan körülményei igen gyakran változtatnak rajta. Hányszor fordul elő, hogy valaki, aki csak mellékesen, mondjuk dilettáns célból foglalkozott a zenével, később kényszerűségből, vagy lelkében igazi hatalommá vált hajlamánál fogva egészen a zenére adja magát s ilyenkor előáll az az eset, hogy e magasabb célra előkészítő zeneiskolában éveken át kell pótolnia a mulasztásokat, melyeket zenei tanulmányain a más szervezetű

zeneiskola okozott. Ebből világosan következik, hogy valamennyi iskolának *egyenlő szervezettel, azonos tanrendszerrel kell bírni*, hogy az átlépés, illetve föllépés a magasabb fokú zeneiskolába lehetséges legyen. A zenével csak mellékesen foglalkozó beérheti az alsófokú képzéssel, de tanulmányainak folytatása azért lehetővé válik. Mi lenne a középiskolából, ha minden elemi iskola a maga tetszése szerint válogatna tantárgyakban és tananyagokban? Mi lenne az egyetemből, ha ugyanazt tenné valamennyi középiskola? A zeneiskolák rendszertelenségét mindenki természetes dolognak tartja; senki sem ütközik meg rajta, még a zenészek közül sem, csak azok érzik súlyát, kik magán zene-tanulóikat vagy valamely zene-iskolában szerzett képzettségüket a zene magasabb fokú iskoláin kívánják folytatni és tökéletesíteni. A magán zenetanítás, valamint zene-iskoláink rendszertelensége folytán volt kénytelen az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia a legtöbb szakban az elemi zene-tanítást is fölvenni körébe, hogy megfelelően előkészítse növendékeit a magasabb célra. A baj oka nem épen a mesterekben rejlik, mert vannak a zenének itt-ott kitűnő tanítói, igazi mesterei, hanem a teljes céltalanságban és rendszertelenségben.

Magyarország összes zeneiskolái, ez idő szerint valami húsz, teljesen eltérő tanrendszert követnek; nincs egyöntetűség sem a tantárgyakban, sem a tananyagban, sem az osztályrendszerben. Van egy állami, a legmagasabb művészeti képzésre törekvő és azt meg is valósító zene-iskola, az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia, de eddigelé csak két-három újabb keletű zeneiskola alkalmazkodott tantervével ahhoz, pedig az állami iskolákhoz való legszigorúbb alkalmazkodást minden más magánjellegű iskolától az engedély megszerzése nélkülözhetetlen. Ezek a zeneiskolák nem állnak egymással semminemű connexusban; tanítják a zenét és éneket egyoldalúan, majdnem általában mellőzve a zenei alapos képzéshez megkívántató diszciplinákat.

A zeneművészeti szakoktatás egyöntetűségének hiánya még nem oly érzékeny baj a vidéki zeneiskolákat illetőleg, mert ezek jórészt az elemi zeneoktatás körében mozognak s csak helyenként jutnak a középfokú magaslatig; de valóban visszás helyzetet teremt a fővárosi zeneiskolák között, melyek egyike sem alkalmazkodik az állami iskolához, miáltal igen gyakran megtörténik, hogy végzett, sőt oklevéllel kitüntetett növendékeik, éveken át kénytelenek az állam zeneiskolájában pótolni mulasztásaikat és kiegészíteni zenei, tanulmányaikat, ha állami képesítést óhajtanak nyerni. Budapest zeneiskoláinak egyöntetűvé tétele a legsürgősebben rendezendő, már azért is, mivel a legmagasabb művészeti kiképzésre, tehát egy célra törekvő öt nagy

zeneiskolája van és pedig: a Nemzeti zenede, Magyar Zeneiskola, Budai Zeneakadémia, Zenekedvelők Egyesülete és az Országos Magyar Királyi A Zeneakadémia; tehát valóban öt, holott az összes zenei tárgyakban való legmagasabb kiképzést illetőleg beérhetnek egyvalóban teljes felső zeneiskolával. Párizs, Róma, Berlin, Bécs, Lipcse, München a zeneművészet valóságos központja csupán *egy* teljes zeneiskolával bírnak. Budapest öt nagy zene iskolájában kétezernél több növendék nyer évenként zenei képzést s ezeknek csak igen csekély része lép a művészi pályára. Mi is lenne belőlük, ha mind a zene után akarna megélni Magyarországon? Nem is az a baj, hogy ily sokan tanulnak zeneiskolákban, hanem az, hogy valamennyi iskola egyrangú akar lenni, s a legmagasabb zenei képzésre törekedve öt felé oszlanak meg azok is, kik a zenére hivatásszerűen készülnek. A zeneiskolák között bizonyos versengés van, melynek a növendékek adják meg az árát. Legnagyobb részük eleinte csak dilettáns célból készül a zenére, el is végzi valamelyik zeneiskolát, de igen gyakran fordul a kocka, s az illető bizonyítványa alapján fölcsap zenemesternek, s tanárnak nevezi magát, és senki sem kérdi tőle, hogy minő alapon teszi ezt.

A zeneiskolák egyöntetűvé tétele az államnak csak egy rendeletébe kerülne, illetőleg annak kijelentésébe, hogy elvárja tőlük, hogy tanrendszerükkel az állam intézetéhez alkalmazkodjanak. És valóban a mely zeneiskola az állam erkölcsi, esetleg anyagi támogatását, sőt a nyilvánossági jog által az állam magas elismerését óhajtja – s melyik ne óhajtana e nagy előnyöket? – az saját, jól felfogott érdekében meg fogja tenni. Az így szervezett zeneiskolák a legmagasabb kiképzésnek mintegy előkészítőivé lennének s ezt minden fennakadás nélkül érhetnék el, mulasztások pótlása nélkül.

A zeneiskolák egyöntetű szervezéséből azonban még nem következnek be az, hogy az osztálybizonyítványok alapján a legmagasabb kiképzésre bocsájthassanak a jelentkezők kivétel nélkül, mert a művészeti képességnek és képzettségnek, valamint a követelményeknek is sokféle mértéke és foka van, amelyek nehezen osztályozhatók. Azután is fölvételi vizsgálat alapján kell arra valóságukat a hivatottaknak beigazolni, de a tovább haladásnak nem lesz azért akadálya, olyan akadálya, mely a tanrendszerre vezethető vissza.

A fővárosi és vidéki összes zeneiskolák egyöntetűvé tétele tisztán szervezési ügy, mely könnyen végrehajtható és a zenei nevelésnek rendkívüli előnyöket biztosítana. Megtették ezt már Bajorországban, hol Würzburg és München állami iskoláit összeegyeztették; megtették ezt Franciaországban, hol a párizsi



Konzervatórium mintájára szerveztek fiókinézeteket Dijon, Marseille, Toulouse, Nantes, Lyon és más városokban; megtette ezt Belgium, midőn a párizsi Konzervatórium szerint szervezte zeneiskoláit. De megtörtént már az első lépés nálunk is, amennyiben néhány újabb keletű zene-iskola tekintettel volt a szervezésnél az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia tanrendszerére és hasonlót tenni készül néhány most alakuló zene-iskola.

A zeneiskoláknak azonos tanrendszer alapján való szervezése látszólag nehézségbe ütközik, mivel az állam zeneiskolája, a Magyar Királyi Zeneakadémia a művészi célt tartja szem előtt s ezt nem lehet főleg kisebb városok zeneiskoláinak hasonlóképen kitűzni, mivel ezek majdnem kizárólagosan csupán az általános zenei műveltségnek kívánnak szolgálni. Ez a nehézség azonban csakugyan csak látszólagos, mert nem is gondolunk arra, hogy valamennyi szervezendő, valamint újjá szervezendő zeneiskola a legmagasabb művészeti képzésnek legyen iskolája, hogy a zeneiskoláknak netalán 4–5000 növendéke elé a művészi célt tűzzük ki. De nem is szükséges azért dilettáns és művészeti iskola szerint különbséget tennünk a zeneiskolák között, miként ezt Stuttgartban teszik, hol a Konzervatórium növendékeit képességük és tanulmányaik célja szerint a dilettáns vagy művészi osztályokba osztják be. A dolog legegyszerűbb megoldása, ha a zeneiskolák között fokozatokat állítunk föl más iskolák példája szerint. A tanrendszer valamennyi iskolában egy és ugyanaz kell, hogy legyen, így a cél is: komoly, alapos, a nemes ízlés fejlesztésére törekvő zenei nevelés, így van ez a tudományokban is. Az elemi iskola végzi feladatát, tekintet nélkül arra, hogy várjon folytatja-e a tanuló tanulmányait a középiskolában vagy másutt; a középiskola az általános műveltségnek áll szolgálatában, s a szakképzés, mondjuk a legmagasabb tudományos kiképzés, az egyetemen és más felső szakiskolákban veszi kezdetét. Az elemi iskola az ismeretnek egy befejezett körét adja, hasonlóképen a középiskola és mégis lehetővé teszi a tanulónak egyik körből a másikba való föllépését, de nincs olyan elemi iskola, mely már előre megállapítaná, hogy ezek majd valamikor az egyetemre mehetnek, amazok pedig nem. Valóban elszörnyülködnek a közönség, ám azt kérdenék, hogy felületesen, rendszertelenül, vagy magasabb célra való tekintetből is taníttassanak a gyermekeik az elemi iskolában. A felelet magától értetődik s még a kérdés föltevése is abszurdumnak látszik. Nem úgy van ez a zenei nevelésben. Ez az abszurdum itt napirenden van. Maguk a szülők adják legtöbbször a zenetanítónak azt az utasítást, hogy nem kívánják gyermekeik alapos zenetanítását, hogy beérik azzal, ha a zenei szemfényvesztésre oktatják, minden alaposágot

nélkülöző, ízléstelen művek játszására, mint a tánczene, üres, úgynevezett szalondarabok, operatöredékek átíratái s több effélék. Gyakran megesik, hogy a növendék még a skálákat sem tudja s már vesződik Chopin, Liszt nehezebb szerzeményeivel, ami éppen olyan dolog, mintha már a még írni olvasni nem tudó gyermeknek Shakespeare-t vagy Goethét adnák a kezébe és magyaráznák. A magasabb zenei kiképzésre jelentkezők legnagyobb részénél ez az irány járja s a szülők, fájdalom, gyakran már igen későn jutnak a komoly baj tudatára; a mesterek pedig ilyenkor azzal a naiv védekezéssel állnak elő, hogy nem tudták, hogy az illetőnek komoly célja van a zenével, mert akkor másként tanították volna, mintha a művészi nevelésnek kiváltképpen nem kellene mindig alaposnak lenni s a legideálisabb célt szem előtt tartani.

Zeneiskolák szervezésénél, vagy a meglévők újjászervezésénél valamennyinek egy és azonos céliránya mellett a különbséget a fokozati beosztás adná meg; e szerint az összes zeneiskolákat három fokozatban lehetne megállapítani. Az első fokozat csak alsófokú képzést adna s nevezhetnék elemi, ha úgy tetszik alsófokú zene-iskolának, és megfelelne a zene-akadémia gyakorló iskolai tanfolyamának. A második fokozat zenei középiskolának, vagy középfokú zene-iskolának volna nevezhető s tananyaga megfelelne a zene-akadémia előkészítő tanfolyamának. A harmadik fokozat a felsőbb fokú művészi és pedagógiai képzést adná és kizárólag a zene-akadémiát illetné. Ez a fokozati szervezés azonban nem zárna ki, hogy alsófokú zene-iskola ne emeltetnék magasabb fokúvá, ha megfelelő tanerői vannak s ha az illető város zenei viszonyai fejlődésnek indulnak.

A zeneiskolák illetén szervezése azonban állami ellenőrzést kíván. Ez pedig miniszteri biztosok által történnék, kiket a kormány szakemberek köréből nevezne ki. E biztosok a zeneiskolákon évenként többször hospitálva megjelenének a zártkörűen tartott évi vizsgálatokon is, és tapasztalataikról jelentéseket tennének a minisztériumnak.

A zeneiskoláknak szabályozása, tantervvel való ellátása tisztán adminisztratív ügy és nem járna nehézségekkel. Több akadályba ütközik a meglévő zeneiskolák anyagi egzisztenciájának biztosítása és újaknak szervezése, de ennek is van módja. Lássuk csak közelebbről. A főváros nagyobb négy magán zene iskolája már biztos alapon áll; ezeknél az anyagi oldalra alig szükséges reflektálni s így figyelmünket inkább a vidékre fordítjuk, hol még alig van zenei élet s még egészen kezdetleges állapotok uralkodnak. Új zeneiskolák volnának szervezendők, részint a már meglévők újjá szereztenének *Kolozsvár,*

*Nagyszében, Brassó, Debrecen, Szeged, Kassa, Pozsony, Arad, Kecskemét, Nagyváradi, Pécs, Temesvár, Szabadka, Győr, Eger, Sopron, Kalocsa, Fiume* s még egy-két nagyobb városban, mondjuk vagy húsz vidéki helyen.

E vidéki zeneiskolákon azonban nem szükséges és nem is lehetne az összes tanszakokat életbe léptetni; beérhetnék közönségük szükséglete szerint a zongora, ének és vonós hangszerek tanításával, természetesen a szükséges elméleti tantárgyak felölelésével. Szervezésük iniciálását nem várjuk kizárólag az államtól; megkezdhetik azt maguk a községek is, miként tették azt már több helyen; de megtehetik fiatal, energikus, vállalkozó szellemű zenepedagógusok, mondjuk zenetanárok és művészek, miként már némely helyen erre utánpótlásra méltó példákat hozhatnánk fel, fiatal zenészeket, kik mindent megmozgatva, már 2-3 városban fejlettebb, szép jövővel bíró zenei viszonyokat teremtettek. Ezek a zeneiskolák nagy szolgálatot tennének a zenei ügynek. Hány zenei tehetség kallódik el a vidéken, mert nem ismerik föl s hány nem fejlődhet ki, mert nincs módjában tanulmányai céljából a fővárosba jönni. Ha minden zeneiskolához csak 4-5 zenetanár alkalmazására gondolunk, akkor a húsz vidéki zeneiskola vagy száz zenetanárnak nyújtana alkalmazást, kiktől a zenetanítás mellett a zeneirodalom művelését is várjuk.

A részint szervezésre, részint újjászervezésre javasolt húsz zeneiskola soknak látszik, de valóban mégsem az. Hiszen van már most is annyi, de nincs rendszerük, azért leginkább csak újjászervezésről van szó. A legtöbb zeneiskolában tanítanak úgy a hogy zongorázni, hegedülni és helyenként éneket s ezzel aztán talán egy kevés zeneelmélet mellett rendesen ki van merítve az egész zenetudomány. A legtöbb városban alig akad egy-egy jóra való zenemester s így nagyon sok fiatal erő, kiből kiváló zenei tehetség van, kénytelen más, nem megfelelő pályára lépni. A művelt külföldnek minden valamire való városában jól rendezett zeneiskolákat találunk. Ott van Bajorországban a kis Würzburg, melynek 7-800 növendékből álló konzervatóriuma van; fölkeresik a világ minden részéből, s ellátja előadásaival a kis város mindennemű zenei szükségleteit.

A vidéki zeneiskolák szervezésének létfeltétele a megfelelő zenetanárokról való gondoskodás. S ezzel áttérünk a zenetanárképzés ügyére. (Vége köv.)

## 2. Zenetanárképzés

A zenei nevelés nagy reformja, melyet, miként láttuk, nem csupán a zeneiskolákra, hanem a többi iskolára is, tehát a középiskolákra, polgári iskolákra, tanítóképző intézetekre és felsőbb leányiskolákra kívánunk kiterjeszteni, csakúgy lesz megvalósítható, ha a zenetanárképzés ügyének rendezésével készítjük elő. Alapos zenetanárookra van szükségük a zeneiskoláknak; zenetanárok kellenek a középiskolákhoz, a polgári és felsőbb leányiskolákhoz, valamint a tanítóképző intézetekhez. Mindezeket, a zeneiskolák tanárainak kivételével, a budapesti I. ker. állami tanítóképzőben képezték vagy legalább is képesítették. Ezt pedig nem volt nehéz elérni. E képzésnek az a fő baja, hogy a zene mellett más tárgyakból is kell képesítést nyerni s így a zene csak mellékes lett. Az így képesített zenetanítókés zenetanárok azután lefoglalták a jövedelmező állásokat s a szakemberek nem juthattak iskoláknál kenyérkereső állásokhoz. Legkönnyebben ment a polgári iskolai zenetanítói oklevél megszerzése a nőknek, kik tudvalevőleg kevésbé muzikálisak, mint a férfiak, és pedig könnyen ment azért, mivel a kellő előtanulmányok beigazolása mellett magántanulás útján bocsátottak a vizsgálathoz, de részükre zenei tanfolyamot sehol sem nyitottak. Ezeket tehát sehol sem képezték, de megengedték nekik a vizsgálatot, ha birtokában voltak a minden bölcsességet magában foglaló elemi tanítói oklevélnek, és ha ahhoz még némileg zongorázni is tudtak. Akárhány ily kisasszony nyert zene-tanítói képesítést és alkalmazást, oly készültséggel, mint aminőt a zene-akadémia zongora-tanszakának előkészítő iskolája nyújt. Ez a képesítés azután zenetanítói címen az énektanításra szólt. Most a helyzet kissé változott. A nőknek a polgári iskolai énektanításra való képesítését áttették az I. ker. áll. férfi-képzőből oda, ahová tulajdonképpen tartozik: a budapesti VI. ker. női polgári iskolai tanítóképzőbe, de képzésükre zenei tanfolyamot még itt sem szerveztek s így e fontos szaktól még most is magántanulás útján bocsájtják a nőket a zene-tanítói képesítő vizsgálatokra, mintha magántanulás útján el lehetne készülni az iskolai énektanításra.

Az eddigi zenetanítói és zenetanáriképesítéseknek egyik nagy hibája abban rejlett, hogy épen a szakemberek, a zenehivatásos művelői, nem juthattak hozzá; megszerezhetette minden népiskolai oklevéllel bíró tanító, de nem a zenész, ki nem bírt a népiskola tanítói oklevelével vagy érettségi bizonyítvánnyal s így a legmagasabb fokú zenei intézetek majdnem kivétel nélkül kizárattak az iskolákból, a Magyarországon a zene után kínálkozó majdnem egyedüli

kenyérkereső állásokból ; ez idő szerint a zene után állást, biztos állást nyújtó iskoláknak a tulajdonképpeni zenetanár előtt nem nyitnak

Itt magától előáll a zenetanárképzés ügyének kérdése. Mert valóban nem közömbös dolog annak megállapítása, hogy vajjon elég-e az a szaktudás, mellyel eddig elé az iskolákba az énektanításhoz bocsájtották a tanerőket? Továbbá is kizárassanak-e az iskolákból a zene szakemberei? Szükséges-e a zeneiskolák tanáraitól is pedagógiai képesítést kívánni? Mindhárom kérdésre könnyű egyértelmű feleletet adni. Illetékes körök már régen tisztában vannak vele. Zenei viszonyainkon sok korholni, sok kifogásolni valót találtunk, de másfelől örömmel kell kiemelnünk, hogy a világszerte érzett szükségletről gondoskodni nálunk tétetett meg az első elhatározó lépés a zongoratanárképző tanfolyam szervezésével az Országos Magyar Királyi Zeneakadémián. Akkor emelkedett ez az állami intézet egész hatáskörének igazi kifejtéséhez, midőn a virtuóz képzés mellett fölvette tanrendszerébe a pedagógiai képzést is. Ennek óhaját fejezte ki sok zenei pedagógus mellett Brendel is 1865-ben a következő szavakkal: „Már azzal, hogy az állam maga jobban gondoskodnék zeneiskolák alkalmas tanerőinek képzéséről, sokat lehetne elérni. Ha azután még azok, kik magukat vizsgálat alá vetik, képesítésüket bizonyítványokkal igazolhatnák, a közönségnek garancia adatnék valódi képességükről s így mindenki magának tulajdonítaná, ha zene-tanítója megválasztásánál nem fordulna a helyes személyhez. A „képesített zene-tanító” címmel ezeket az egyéneket könnyű volna megkülönböztetni.”<sup>39</sup>

A zenei nevelés reformjának csírája rejlik a zeneakadémián szervezett zongoratanárképző tanfolyamban, mely szükségképen maga után vonja a többit is. Akik azt hitték, hogy az állam a zongoratanári képesítéssel pusztán az okleveles és kenyérenlküli emberek számát kívánja szaporítani, hogy az oklevéllel és tanári címmel csupán az egyéni hiúságnak kíván hízelegni, sejtelmük sem volt róla, hogy ezzel az országos reform első lépése tétetett meg.

Már eljutottunk odáig, hogy országos vizsgáló bizottság zongoratanárokat képesít az iskolák részére úgy, mint a magántanításra, kik máris jelentékenyen munkálkodnak a zenei nevelés javításán, nemzeti szellemben, alapos zenei készséggel; ezek vannak hívatva kiszorítani az idegen mestereket és proletárokat. Vannak most már zongora-tanárok, a kik tudják, hogy a zene-tanításhoz pedagógia és metódika szükséges, kik az életben állást foglalnak azok

---

<sup>39</sup> Brendel: Die Organisation des Musikwesens durch den Staat. Leipzig. Kaimt. 20 1.

ellen, kik azt vallják, hogy, a ki tanulta, az tanítani is tudja.<sup>40</sup> A zongora régiebb tanárai nem tanulták a tanítás művészetét, egyszerűen felcsaptak tanároknak; esetleges virtuozitásuk mellett ugyan hányan gondoltak arra, hogy pedagógiai, pszichológiai, metodikai és didaktikai, valamint alapos zeneelméleti, zenetörténeti és zeneesztétikai tanulmányok a szorosán vett szakmabeli készség mellett a mester elengedhetetlen kellékét képezik? Pedig igen nagy még a lelketlen idomítóinak száma, kik még ezt sem végzik helyesen, azt a Magyar Királyi Zeneakadémia fölvételi vizsgáin évenként bő alkalmunk van tapasztalni, százával hozva oda száanalomra méltó individuumokat, kik sok időt és pénzt hasztalanul fecséreltek zenei tanulmányokra.

Az egész művek külföldön már régen belátták, hogy a zeneiskolák nem maradhatnak továbbra is eddigi tanrendszerünk mellett, mely kizárólag virtuózokat és zeneszerzőket nevelt, hogy ki kell terjeszkedniük a zenei nevelés nagy szükségleteire is, mely feladatot eddigelé a zenei szaktanítást igen hiányosan végző tanítóképzőknek engedték át.

A zeneművészeti szakiskolák részére elegendő a zongoratanításra való képzés és képesítés; a többi hangszerre nézve beérhetjük a zeneakadémiai tanfolyammal, egyszersmind megengedve a tanári pályára lépőknek a pedagógiai szakok látogatását. A zeneakadémia pedagógiai tanfolyama a közeljövőben fontos kibővítésen és kiegészítésen fog átmenni, amennyiben a zongora-tanári képzés és képesítés mellett fel fogja ölelni a polgári, középiskolai, preparandiai és felsőbb leányiskolai zenetanári képzést. E szerint három fokozat lesz: az I. zongorára, a II. zongorára és énekekre, a III. zongorára, énekekre és orgonára fog képesíteni. Ez utóbbi két tanfolyam révén juthatnak majd a zene szaktanárai az iskolákba, hogy ott is elfoglalhatják az őket megillető helyeket. A III. fokozat lesz a legmagasabb zenetanári kvalifikáció. Ezek mellett azonban érvényben maradhat az a szerényebb képesítés, mely az énekek felső nép- és polgári iskolákban való tanítására jogosít, azzal a mértékkel, melyet az 1893. évi 13071. sz. a. kelt rendelettel kiadott felső nép- és polgári iskolai tanítói és tanítónői vizsgálati szabályzat rendelkezései előírnak.

A Zeneakadémia, pedagógiai tanfolyamokkal való kibővítése folytán, jövőben kettős célt valósítana meg: a művészt és a pedagógiát. A tervbe vett kibővítések korántsem jelentik a művészeti fő cél szem elől tévesztését, mert a pedagógiai tanfolyamok a művészeti fölé kerülnek, minden végzett

---

<sup>40</sup> Az Orsz. Zenetanárvizsgáló Bizottság előtt az 1891–92. tanévtől kezdve 44 egyén nyert zongora-tanári képesítést.

növendéknek tetszésétől függően végzett művészeti tanulmányai után az életbe lépni, kizárólag a művészet terére, vagy kiegészíteni tanulmányait a Zeneakadémia pedagógiumában a zenetanítás céljából. Már másutt is tudatára ébredtek annak, hogy a művészet szakiskoláinak nem lehet, nem szabad a pedagógiai képzést mellőzni. Mert a zenei szakiskolák hány végzett növendéke fog tisztán a virtuózítás vagy zeneszerzés után élni; talán tíz százalék sem, sőt ezek is, előbb utóbb, többé-kevésbé a zenének tanítóivá, mestereivé lesznek, a zenei nevelésre adva magukat. Ezeknek pedig nem elég a művészeti szakképzés, ki kell azt a pedagógiai képzéssel egészíteni.

Az így képezített zenetanárok el fogják látni tanerőikkel nem csak a zeneiskolákat, hanem az általános műveltség iskoláit is. Éspedig, ha az ének a középiskolában kötelezővé tétetik, rendelkezésükre áll a következő kontingens: 182 középiskola, 82 tanítóképző intézet, 16 felsőbb leányiskola, 174 polgári iskola és 55 felső népiskola, tehát ez idő szerint összesen valami 509 iskola, nem számítva a több hasonló jellegű magániskolát. Ezek a helyek azonban csak fokozatosan jönnek üresedésbe, körülbelül abban az arányban, mint ahányat oklevéllel kibocsájt az állam, de egy generáció alatt már szakemberek kezében lehet a zenetanítás. Sőt nincs is tulajdonképpen ennyi egyénre szükség, mert a legtöbb helyen egy zenetanár elláthatja két iskolának zene-, illetve ének-tanítását; így pl. a középiskolai ének tanárnak bizonyára marad elég ideje a polgári iskolai órák ellátására is, vagy valamelyik zeneiskolában való tanításra, miként ez történik most is a legtöbb helyen.

Az így képezített zenetanárok csakhamar a magán zenetanításban is fölöslegessé fogják tenni a külföldről beözönlött idegeneket, kik kultúránk apostolai sohasem lehetnek. Mily üdvös működést fejthetne ki az a majdnem 500 zenész a zeneszerzés és zeneirodalom terén is, miután meg van vetve megélhetésük alapja! De tevékenységüknek új köre nyílnék meg más irányban is; erről szól a következő.

### *3. Zenekarok szervezése*

Aki végig élvez Budapesten egy hangverseny-évadot, annak bőven kijut minden zenei gyönyörűségből; mennyiség és minőség egyaránt kielégíti a legkényesebb követelményeket. Halljuk is eleget, hogy fővárosunk e tekintetben kiállja a versenyt bármely világvárossal. Büszkék vagyunk rá, pedig komolyan szemügyre véve a dolgot, inkább el kellene szomorodnunk. Hiszen

világosan feltárja viszonyaink kezdetlegességét és a mi még elszomorítóbb: zeneművészetünk nemzetietlen voltát. Ez korántsem túlzás. Nézzünk be egy filharmóniai hangversenybe, mert ezekre vagyunk a legbüszkébbek, és mit látunk? Egy kitűnő zenekart, melynek tagjai Magyar Királyi Opera zenekarának tagjai, de azért csak elvétve akad köztük egy-egy magyar. Ezt a zenekart most már idegenek vezetik; már nem akad magyar ember, ki az élére álljon. Egészen idegen a műsor, mintha csak Gothában vagy Hessen-Kasselben lennénk. És a közönség? Majdnem kizárólag a zsidóság köréből telik ki, dicséretükre legyen mondva. Hol marad a magyar arisztokrácia, hol a magyar dzsenti, hol a vagyonosabb polgári osztály? Hasztalan keressük, úgy járunk, mint a pölöskei nótárius. De hagyjuk a Filharmonikusokat, s lássuk a virtuózok hangversenyeit. Ott is csak elvétve fogunk magyar művészeket találni a küzdőtéren. Ide vándorolnak a külföld minden kisebb-nagyobb helyéről; elviszik pénzünket, reklámot csinálnak külföldi újabb és legújabb zeneszerzőknek, kétes fényrel ragyogó csillagocskáknak s tovább állnak. Így folynak le évtizedek óta a hangverseny-ivadék az örökkévalóság tengerébe, de nem hagynak nyomokat szegény zenei kultúránkban. Próbálja meg valaki ez árral szemben úszni! Rendezzen hangversenyt hazai szerzők műveiből, léptessen fel hazai virtuózaink csekély számából, hát bizony-bizony a közönség elfordul tőlük, vállalatukra erősen rá fognak fizetni, s a kritika, mely ezt a próbálkozást folyton sürgeti, többnyire kegyetlenül lehurrogja őket, így van ez, ne szépítsük a dolgot, inkább keressük meg a baj forrását, hogy segíthessünk rajta. Könnyű megtalálni, mindjárt rá is mutathatunk: egyrészt hiányos és hibás zenei műveltségünkben, zenei nevelésünk fogyatékoságában, másfelől népies zenénk túltengésében kell keresni. Műzenénk nem igen tud még kibontakozni a népzene békéiből; ezen az alapon fejlődött ugyan a műzene az egész művelt világon, de nálunk előszeretettel vesztegel a népies zenekörében.

Ily nagy mértékben sehol sem kultiválják a népzeneit, mint nálunk; ezt halljuk úton-útfélen mindenféle variációban; nap-nap után újabb gyűjtemények jelennek meg. Ezt interpretálják a maguk módja szerint cigány népzeneiszeink, kik a leghatározottabban útjában állnak műzenénk tovább fejlődésének, a mennyire becses ez a cigány-magyar zene, mint népzene, olyannyira veszedelmes műzenénkre nézve. Nincs a világon sehol annyi népzene, mint amennyit produkálnak a mi cigány zenekaraink. Cigány zenészeink száma valami 10,000-re tehető.<sup>41</sup> Közönségünk legnagyobb része, a fővárosban úgy, mint a vidéken,

---

<sup>41</sup> Dalmáth Győző állítása szerint, ki figyelemre méltó nyílt levelet intézett a Hazám!-ban (1895. évf.) a muzsikuskigányok ellen József főherceghez.



ebből veszi szellemi szükséglete zenei kielégítését. Cigányaink zenéje nélkül talán könnyebben hozzá fordulna közönségünk a magasabb fokú műzenéhez, s nem nézné le büszke önérzettel, előkelő megvetéssel azt, ki a szerinte unalmas klasszikus zenével szeret foglalkozni, ki ebben találja gyönyörűségét. Közönségünk még nem emelkedett oda, hogy a népzene élvezése mellett méltányolni tudná a műzenét. Ez így van a fővárosi közönség nagy részénél s így van az egész vidéken. És valóban különös, hogy ez a cigányos modor megmételtyezte a közönséget; azt tartja valóban magyarnak, amit a cigány elrontott. Mennyi ízléstelenség, mennyi cikornya, minő együgyű harmonizálás, minő elcsúrt-csavart ritmizálás nyilvánul ebben a magyar-cigány népzében! Aki például egy magyar fürdőben végig élvezett egy szezont és heteken át napjában háromszor is rá volt utalva cigányzenészeink szűk, egyoldalú repertoárjára s még a magyar dalokat is ízléstelenül felsallangozott muzsikájára s csak némi zenei műveltséggel bír, az valóban elszörnyűködhetik azon a közönségen, mely ezzel a zenei élvezettel nemcsak, hogy beéri, hanem magasabbról még hallani sem akar, sőt ennek még föléje helyezi. A magyar művelt közönségnek ezzel a művészeti duhajkodással már valahára le kellene számolni, hogy népzénünk mellett helyet foglalhasson a nagy zeneköltők ihlett műveit stílszerűen magyarázó műveit zenészek tábora. Hadd alakuljanak országszerte zenekarok előkelő művészekből, nyíljanak hangversenytermek s szólaljanak meg azokban a klasszikus zene főnként hangjai! Mert azt ismételhethetjük, hogy egy nemzetnek sincs oly kitűnő instrumentális népzeneje, mint a milyent cigányaink produkálnak, de nincs is nemzet, mely meg akarna maradni a népzene mellett, hogy pl. a német közönség kevésbé művelt része is, ne vágyódnék egy Haydn, Mozart vagy Beethoven zenéje után; a francia épp úgy szereti népies chanzonjait, de azért épp oly lelkesedéssel hallgatja a nagy mestereket; az olaszoknál rendkívül gazdag népdalaik mellett a nép rétegeit is áthatotta az olasz opera nagy mestereinek drámai zenéje.

A műzene remekeinek interpretálására azért a nagyobb vidéki városokban zenekarok volnának szervezendők s ezeket a vidéki zene-iskolákkal kellene kapcsolatba hozni, de a zenekarok önálló szervezettel is bírhatnának. A vidéki zene-iskolákat annak folytán, főleg a középfokúakat, a fővárosi zene-iskoláktól némileg eltérő szervezettel kell ellátni; működésük köre kissé nagyobb kell, hogy legyen, mert ezek vannak hivatva az egész város zenei viszonyain uralkodni és zeneművészeti szükségleteit ellátni. A zenetanítás mellett kiváló feladatokat képezné zene- és énekkar szervezése; azért egy ily zene-iskola missióját az iskolával kapcsolatos énekés zene-egyesület alakításával tölthetné

be. A zene- és énekkarban koronként közreműködhetnének a zene-iskola növendékei is. Az így szervezett zene- és énekkar ellátná az egyházi zenét, hangversenyeket adna, és szolgáltatná a színház számára a zenekart. A zenekar kizárólag magyar zenészekből volna szervezendő. Ha a zenekarokat csak 30 fizetett zenészből szerveznék s legalább 10 vidéki városban, ezáltal már 300 magyar zenész nyerne alkalmazást. E zenekarok fenntartásához hozzájárulna az állam, a város, a püspökségek, illetve a katolikus. templomok patronátusai és a színházak. A két utóbbinak amúgy is szüksége van zenekarra s így a fedezetéről már némileg gondoskodva lévén, még csak az állam és városok hozzájárulására lenne szükség. Meg vagyunk győződve, hogy a nagyobb vidéki városok szívesen szerveznének ily állandó zenekarokat, főleg, ha az említett többi faktorok is támogatnák a nemes vállalatot. Példát vehetnének a kis Brassó városától, mely maga képes kiváló zenekart fenntartani, miért ne cselekedhetnék hasonlóképpen vagy 10 nagyobb magyar város, miként kiemeltem, az állam, a templomok és színházak hozzájárulásával?

E magyar zenekarok nyáron át elláthatnák a magyar fürdők zenei életét, miként azt az egész művelt külföld fürdőiben találjuk, hol kiváló zenekarok játszanak, népies és klasszikus repertoárjukkal a zenei ízlésnek állva szolgálatában.<sup>42</sup>

---

<sup>42</sup> Vidéki zenekarok szervezésére kitűnő példát szolgáltat Brassó városa, azért érdemesnek találom az arra vonatkozó adatokat Fabricius, városi tanácsos és Brandner karmester szíves közlése folytán közzétenni és pedig a következőkben: 1. a brassói városi zenekar 25 tagból áll; 2. a szólisták a várostól 400 forint, a többiek 350 forint (I. oszt.), 300 forint (II. oszt.), némelyek 250 forint (III. oszt.) évi fizetést húznak, de a színházban, hangversenyeken, estélyeken, templomokban, bálokon s más alkalmaknál való közreműködésükért külön honoráltatnak; 3. a város évenként 5175 forintot és 3575 forint drágasági pótlékot fizet a zenekarnak, más szubvenciója nincs; 4. a zenekar köteles május elsejétől szeptember hó végéig hetenként legalább egyszer a sétatéren játszani, azonkívül minden vásár- és ünnepnapon a katolikus és evangélikus templomban az isteni tiszteletnél díjtalanul közreműködni, továbbá a városi hatóságtól rendezett jótékony célú színi előadásoknál, hangversenyeken, bálokon és ünnepeken; 5. a városi zenekar képezi törzsét a Filharmóniai társulatnak, mely a zenekari tagokat külön honorálja; mivel a Filharmóniai társulat más tagjai jórészt csak a vonós hangszereket képesek ellátni; a fúvó-hangszerek kezelői a városi zenekarból kerülnek ki; a Filharmóniai zenekar 60-70 tagból áll; 7. a Filharmóniai hangversenyeken nagyobb ének-zenekari művek előadásánál közreműködik a brassói férfi daloskor is; 8. a Filharmóniai társulat évenként 3-4 zenekari hangversenyt ad; 9. van tíz alapító s valami 200 pártoló tagja; 10. az alapító tagok egyszer s mindenkorra 100 koronát fizetnek; 11. a városi zenekar teljes fúvó zenekarral (török zene) is bír, amennyiben a vonós hangszerek kezelői különböző fúvóhangszereket is játszanak; 12. a városi zenekar és egy állandóan Brassóban levő katonai zenekar mellett van Brassóban több cigány zenekar is; kitűnik tehát, hogy ily nagyobb zenekar szervezése által népies zenénk nincs veszélyeztetve.

Vidéki zenekarok szervezésével módot és alkalmat nyerne a közönség jó hangversenyekben gyönyörködni, mert ez az ügy Magyarországon teljesen el van hanyagolva. Németország minden városának megvannak a maga szimfóniai és oratóriumi hangversenyei. Lipcse közönsége évenként 24 nagy zenekari hangversenyben gyönyörködhetik és Budapesten a kitűnő Filharmóniai zenekar dacára a szokásos 6 hangverseny fenntartását is évtizedeken át veszedelem fenyegette. A kis Basel zeneegyesülete 20 hangversenyt ad, melyet minden rendű és rangú ember, a lakosság minden osztálya felkarol; nemcsak, hogy előfizetnek a hangversenyekre, hanem önkéntes évi járulékokkal a fonds perdu<sup>43</sup> segítik elő az ügyet.

Vidéki zenekarok szervezésével majd lehetségessé válik a régóta és sokat sürgetett vidéki operák megteremtése is. A feladatot a jó zenekar nagyon megkönnyítené. És valóban, ez kell, hogy az első lépés legyen. Mert az nem szenved kétséget, hogy a Magyar Királyi Opera mindaddig nem lesz életrevaló, míg gyökerei nem terjeszkednek a vidékig, míg nem itt, hanem a külföldön keresi fennmaradása éltető nedveit.

#### *4. Operánk*

##### **1.**

#### **Magyar Királyi Opera**

Nincs Magyarországon intézet, mely mellett és ellen annyit írtak volna, mint a Magyar Királyi Operáról. Mennyi kifakadást intéznek folyton ellene, mennyi jó tanáccsal, javaslattal állnak folyton elő; majd minden színházlátogatónak és nemlátogatónak meg van vele szemben a maga álláspontja és speciális óhajtása. A falak mögött meg zúg-búg a személyzet; örökös elégedetlenség mindenfelől; olyan, mint a vulkán, nem tudni, melyik percben tör ki a veszedelem. A burookban készülnek a szép tervek; egyik-másik részletük napvilágot is lát, hirdetve a hajnal hasadását, a szebb jövőt. Az alatt egyik régime a másik után bukik s az állapot marad a régi, melyből egy erős, nemzeti alapon álló operaművészet nem tud kifejlődni.

Nem kívánom e művemben a jámbor óhajtásokat szaporítani, mulandó kívánságok sopánkodásaival fárasztani az intéző köröket és próbára tenni a

---

<sup>43</sup> Elveszett pénzeszközök (francia nyelvről fordítva)

szíves olvasó türelmét; nem is szándékoztam az operával e zene-pedagógiai művemben foglalkozni, de bármint kerültem is, nem térhettem ki előle, ha mindjárt szorosán véve, nem tartozik is ide. Mert az igaz, hogy aki átlépi az operaház fényes csarnokainak küszöbét, aki ott alkalmazást nyer, annak zenei nevelése már be van fejezve, vagy legalább is befejezve kellene lennie. Mivel azonban zeneművészeti szaknevelésünk jelentékeny tényezői éppen az operának vannak szánya: énekesek, zenészek, karmesterek, korrepetitorok, s mivel az opera zenei kultúránk legfontosabb, legfényesebb és legdrágább intézménye, foglalkoznunk kell vele.

Az opera ellen emelt vádak között rendszeren a deficitet szült szokták az első helyen kiemelni, ennek mértéke szerint szokták a vezetést bírálgatni, ez pedig teljesen hibás eljárás. Az opera mindenütt drága művészet, s hogy nálunk a jövedelem nem áll arányban az arra fordított nagy kiadásokkal, az viszonyaink speciális baja. Helyes gazdálkodás mindenesetre igen üdvös; a vezetés nem csekély érdeme, ha kevesebb pazarlással is vonzó, érdekes, magas művészi színvonalon álló előadásokat tud tartani. Ez azonban mégis csak másodrangú tényező s a deficitek áldozatát is szívesen meghozná a nemzet, ha kultúránk nagy nemzeti ügyét látná általa megvalósítva. Hogy operánk nem tud jobban prosperálni, annak sok organikus bajban rejlik oka; oly bajokban, melyek alig irthatók ki. Vannak azonban olyanok is, melyek könnyen orvosolhatók; azért szívesen foglalkozunk operánkkal is, abban a meggyőződésben, hogy rámutatva a bajokra, orvoslást is fogunk találni. A gyökeres javítást kívánó állapotok megfigyelése a mélyen rejlő hibák és bajok egész láncolatát tárja elénk.

Az opera csekély jövedelmezőségének legfőbb baja, hogy a fényes csarnok igen csekély számú közönség befogadására van számítva. Az intéző körök, úgy, mint Budapest más középületeinél, elszámították magukat. Nem a jövőt tartották szem előtt, mi ily monumentális épületnél fontos dolog, de még a jelent sem, hanem a múlt kicsinyes viszonyait. A körülbelül hasonló lakosságú Nápoly operája éppen háromszor akkora közönség befogadására képes, és árai is háromszorosak. Ebből megfejtendő az a körülmény, hogy ily viszonyok mellett hogyan fizethetik a stagionék kiváló énekeseket oly rendkívüli módon. Az igaz, hogy operánk csekély számú helyei is gyakran üresek, de hányszor kénytelen a közönség a pénztártól jegy nélkül távozni, megtartva az operának szánt pénzét. Ez tiszta veszteség. Ez oly nagy baj az is, hogy operánknak tulajdonképpen csak négy hónapra terjed jövedelmező szezonja, a többi üres ház és valami négy havi teljes szünet. A tavasz végén, nyáron és az ősz elején az opera részint ráfizet, részint nem jövedelmez, mert zárva van. Más külföldi nagyvárosban az

operának ilyenkor van a legfényesebb szezonja és pedig a nagy idegenforgalom folytán. Míg London, Páris, Berlin, Bécs és más nagy városok operái iránt minden külföldi élénk érdeklődéssel viseltetik és még inkább az illető országok vidéki közönsége, addig nálunk e két faktor majdnem teljesen hiányzik; külföldi idegenforgalmunk úgyszólván semmi, s a vidéki közönség nem érdeklődik az opera iránt, ha feljön, inkább siet egy jó cigánybanda mellett vacsorázni.<sup>44</sup>

Vidéki közönségünknek nincs érzéke a magasabb műélvezetre, mert nincs alkalma a vidéken erre nevelődni. A művészeti érdeklődést és műértelmet nevelni, fejleszteni kell; ez nem támad csak úgy, máról-holnapra. És így van ez más művészettel is. Talán jobban áll festőművészetünk ügye? Van-e alkalma a vidéki közönségnek a szebeni Bruckenthal-féle gallérián kívül a maga városában jóra való festett képeket láthatni? Azért eléggé nem méltányolható dolgot művelt a képzőművészeti társulat, midőn a vidéki városokban való időnkénti kiállítások sorát megkezdette.

A főváros közönségére is ráfér egy kis lecke, először is azért, hogy tekintve a vagyonosokat, többen is látogathatnák az operát, úgy, mint a hangversenyeket. Igen sok és vagyonos családnál opera, hangverseny kiváltképen, nem jön számításba, nem érzik a művészeti gyönyör szellemi szükségletét. Igen sokan egyáltalában nem törődnek vele, mit sem tudnak róla. De az opera rendes látogatóival sem lehetünk megelégedve. Az csak mesebeszéd, amit közönségünk nagy műértelméről mondanak. A feltűnés vágya, divat, úrhatnámság, társadalmi szereplés vágya vezeti közönségünket, kevés tiszteletreméltó kivétellel, az operába, s általában színházba és hangversenyekbe. Az előadást felületesen és hidegen hallgatja. Aki ismeri a francia és olasz közönség szenvedélyes lelkesedését, és a német hallgatóság elmélyedő, minden részletet átható műértelmét, az nem fogja állításomat igaztalannak találni. Reánk nézve egy

---

<sup>44</sup> Erre nézve a helyzetet illusztráló tapasztalatomra hivatkozom... Valami 10 évvel ezelőtt volt, aug. vége felé, hogy megnéztem Bécsben a «Schckingeni trombitás-t. Már reggel 9 órakor aiiig kaphattam jegyet. A ház zsúfolásig megtelt. Az egész közönség a szövegkönyvben lapozgatva, hallgatta az előadást. Láttam, hogy idegenek és vidékiek. Néhány nap múlva Budapesten az operaházban a nemzeti színház személyzetével, fényes kiállítással, kitűnő zene- és énekkarral Szent István napja alkalmával az Ember tragédiáját adták, másnap, ha jól emlékszem, a Próféta, látványos operát, Wilmével és Perottival – és a ház üres volt. Pedig másnap azt olvastam a lapokban, hogy a Budavárban tartott délelőtti processzióhoz 11,000 ember sétált át a lánchídon, jórészt vidékiek. Hát hol volt a két estén ez a 11,000 kíváncsi vidéki ember? Az állatkertben, hol Silberer léggömbjének föleresztését nézték és a vendéglők cigánybandái mellett szórakoztak. Nem csoda.

olasz város opera-előadásában csak magának a közönségnek viselkedése fölér egy izgalomba ejtő színi előadással, mert az elismerésnek vagy gáncsolásnak folytonos, spontán megnyilatkozásai előttünk érthetetlenek. Az nem volna baj, ha tartózkodásunk talán mély műértelem nagy igényeiből eredne, de szomorúbb az, hogy hidegségünket blazírtság, felületesség, az igazi műérzék hiánya szüli. Mert az tény, hogy közönségünket ritkán érdekli maga a mű, ritkán ennek átérzése és megismerése vezeti az operába; más tényezők bírnak reá nézve vonzó erővel: a kiállítás fénye, csillogása, fenomenális hangok, a virtuozitás bravúrjai rázzák fel a letargiából. Arrogáns megvetéssel fogadja vagy utasítja vissza a nem elsőrendű tagokból szervezett, de azért talán jó, összevágó előadást, ilyesmi gourmand ízlését nem ingerli. Egy-két csillogó énekesért szívesen feláldozza a művet összes részleteivel. Ilyesmik követelése a felületesség kifolyása, de ez a felületesség a magas műigények széles köpenyébe burkolózva jelenik meg.

A közönség nagy igényeivel lépést tart a napi sajtó zenekritikája. Én is szolgáltam ezt az ügyet valami másfél évtizeden át s így t. volt kollegáim nem fogják tőlem zokon venni, ha nyíltan is megmondom nekik, hogy túlkövetelők. A hazai énekesekre, úgy, mint a hazai szerzők műveire az abszolút, a legmagasabb mértéket alkalmazzák. Nem egy énekesnek szegte ez szárnyát, s nem egy hazai szerző tette le e miatt a lantot. Bizonyos lokálpatriotizmusra lenne szükség. Hallottam Német- és Olaszországban énekeseket, kiket nálunk kinevetnének, s kiket hazájukban a kritika egekig magasztalt, valamint feldicsért műveket, melyeket nálunk igazi passióval végeznek ki. Bécs az ő érdemes, régi, s már kiszolgált énekeseit tenyerén hordja, míg nálunk ugyanazok a gúny tárgyai lennének. Meg azután ártalmunkra van Bécs közelsége, mert rendszeren innen hozza kritikánk az ő magas mértékét; pedig a bécsi opera a világ első operája, melynek szükség esetében vagy 60 német opera szolgáltat énekeseket. Nekünk legfontosabb egy München, Drezda, Lipcse, Frankfurt, Stuttgart s más ilyen kisebb városok operáiról kellene vennünk mértéket s mindazt, ami hazai, ha netalán néha kissé gyengébb is, szívünk egész melegével kellene fölkarolni és ezt a szellemet ápolni és fentartani. Azután a t. szerkesztő urak is tehetnének valamit, hogy a zenekritika ne legyen csupán mellékfoglalkozás. Egészen tőlük függ a zenekritikusok anyagi helyzetének javítása s azzal a kritika színvonalának emelése.

A helyzet valóban mindenfelől eléggé komplikált s csupa illúzió, ha a folyton átmeneti életet élő tervezett programjaitól reméljük annak javulását. Vannak mélyebben rejlő bajok, melyek nem tüntethetők el oly könnyen, komplikálja a

dolgot az énekesek túlkövetelése, kik alig, hogy egy kissé felszínre kerekednek, erősen felhasználják a kényszerhelyzetet, tudva azt, hogy rájuk vagyunk utalva, hogy nincs miben válogatni.

E zavaros állapotokat pedig a nemzet nagy adóval honorálja, anélkül, hogy a nemzeti kultúra ügye valamit nyerne általa, így az opera csakugyan a luxusintézmények körébe kerül. Mert művészetében hasztalanul keressük évtizedek óta erős nemzeti aspiráció lüktetését, pedig körültekintő, tervszerű és nem máról holnapra élő vezetés mellett bizony ez a legfőbb szempont már eddig is érvényesülhetett volna. Más nemzetek operái történelmi fejlődésük bázisát; repertoárjukban tekintettel vannak a nagy nemzeti tradíciókra, így találjuk ezt, hogy megint az előbbiekre hivatkozzunk, főleg Olasz-, Francia- és Németországban, sőt az oroszoknál és cseheknel és más nemzeteknél is; repertoárjukon ott szerepelnek a tradicionális történelmi művek.

A mi operánk vezetőségét kizárólag a külföld utánpótlása vezette; ami másutt feltűnt, az jórészt nálunk is bemutatásra került. De hol marad a magyar, a hazai opera? Az igaz, hogy egy-egy operának alig van ötven évnél nagyobb életképessége és sok történelmi műnek bemutatása ma már ízléstelennek tűnnek föl; de mégis, a történelmi szempontért még ezt a vádat is lehetne tűrni. Operánk százéves múltjából elő lehetne venni koronként régebbi műveket, hogy egynéhány állandóan repertoáron legyen. Ezekkel a kassza nem járna rosszabbul, mint sok más bukott külföldi darabbal, de mellettük szól még a nemzeti eszme szempontja. Sőt a hazai művek történelmi ciklusával, előadásával kitűnő szolgálatot tehetnének nemcsak a nemzeti ügynek, hanem a kasszának is. Minő ritkán találtuk a repertoáron még a közkeletű *Hunyadi László* és *Bánk bán* operákat is. A történelmi fejlődés kutatása és bemutatása nálunk talán sohasem volt oly erős, mint néhány év óta, amióta ezredéves fennállásunkat megünnepelni és a világnak bemutatni készülünk. Mindenfelé mozgolódás! Azt hittük, hogy az opera is megmozdul, de hasztalanul. Az intendáns válságok folytonos kicsiségben nem ébredhetett nemzeti feladata tudatára; rejtélyesen, mozdulatlanul állt, mintha csak igazi szimbólumot képeznék a pompás palotája előtti hideg márvány-szfinkszek. Mit fogunk az idegeneknek bemutatni? A Parasztbecsületet vagy Jancsi és Juliskát, vagy Wagner trilógiáját? Hiszen e műveket ma már a külföld minden kis városának operáiban is láthatni. Tőlünk a világ egyebet vár, nálunk a hazai operát szeretné megismerni. Ezeket a műveket a kiállítás céljából már évekkal ezelőtt kellett volna kikeresni a könyvtárból s azoknak javát, vagy e művek egyes felvonásait előadásra előkészíteni. Néhány évvel ezelőtt pályázatot is lehetett volna hirdetni egy-két ünnepi nemzeti tárgyú

operára és balettre, hiszen magának az őskornak, valamint a honfoglalásnak nagy regés epizódjai mintegy kínálkoztak magyar operára és balettre. Említsük-e a *Csodaszarvas regéjét*, *Buda halálát*, *Etelét*, *Álmost*, s az egész Árpád mondakört, a fejedelmeket? Magyarország évezredes története sok nagyszerű tárgyat szolgáltatott volna az ifjú Magyarország zeneköltőinek, kiknek száma folyton és előnyösen gyarapszik. Ez új művek szépen egészítették volna ki a meglevő magyar operák sorozatát.

Hogy operánk a nemzeti kultúra igazi kiegészítőjévé legyen, arra nézve a múltban nem találtunk következetes tervszerűséget, s még a részletekben sem magyar szellemet. Még igazán szerencse, hogy a külföld nem tud magyarul, mert megbotránkoznék rajta, hogy Magyarország fővárosának legdrágább műintézetében, mely a megzenésített költészetnek áll szolgálatában, hogyan törik kerékbe a magyar nyelvet. Az idegen énekeseknek, kik nyelvünket megtanulni igyekeznek, ezt még elnézzük, sőt örvendezünk, ha magyarul tanulni igyekeznek, de rossz néven vesszük a magyar nyelv meghurcolását hazai énekesektől. Hát még azok a régi magyar operaszövegek. Az újabbak már jobbak, egyik-másik már műfordítás számba megy; de a régiek telve vannak csodabogarakkal, holott néhány tollvonással ki lehetne időről-időre törölni azt a sok szörnyűséget.

Életrevaló, nemzeti alapon álló operát azonban a Magyar Királyi Opera egymagában nem alkothat; ehhez vidéki operák együttes összeműködése szükséges. Ezek megteremtése által sok baj, sok nehézség magától szűnik meg s létrejöhet egy jó magyar társulat, mely után folyton áhítanak az intéző körök, de nem találják megoldásának kulcsát.

## 2.

### Vidéki operák

Húsz-harminc évvel ezelőtt Magyarország több városában kultiválták az operát. Azóta csodálatosan nyoma veszett; teljesen kiszorította a triviális, frivol és erkölcsrontó operett-ízlés. Pedig, ha akkor lehetett művelni az operát, miért ne lehetne most is? – sőt most erre még kedvezőbbek a viszonyok. Az operetthez amúgy is kell zene- és énekkar, kellenek magánénekesek; a különbség épen még néhány jóra való operaénekesben rejlik, sőt a könnyebb játék - és vígoperákban szerepelhetnek az operetténekesek is. Egy-egy vidéki



színtársulat most is megpróbálja az operát és sikerül a kísérlet. Erre a külföldi kisebb városok szolgálhatnának mintául, melyek színházaiban a drámát, operát és operettet egyaránt kultiválják. De hát így volt ez régebben a nemzeti színházban is. A vidéki operák előtanulmányul szolgálhatnának a Magyar Királyi Opera fiatal tagjainak kiképzésükre.

Azt korántsem gondoljuk azért, hogy a vidéki operák csupán a Magyar Királyi Opera céljából létesíttessenek; öncél gyanánt is missiót végeznének a nemesebb ízlés fejlesztésében, de vállvetve biztosabban érhetnének ezért mindkét részről. A létesítendő zenekarok nagyban elősegítenék a vidéki operák létrehozását s még könnyebb lenne magánénekesekről gondoskodni. Hiszen van most az operának több ösztöndíjas növendéke; mi lesz mindezekkel? El nem foglalhatja valamennyit, ha csak nem a színházi páholyokra szerződteti. Vagy talán elbocsátja a külföldre, akiket saját pénzén szerződtetés kötelezettségével taníttatott? Ezeket néhány éven át vidéki operáknál lehetne foglalkoztatni, hogy azután a kiválóbbakat közülük a Magyar Királyi Opera foglalja le. Hiszen a nemzeti színház is leginkább a vidékről toborozza fiatal tagjait, sőt még a színművészeti akadémia végzett növendékeit is jórészt a vidékre utalja a szükséges gyakorlat megszerzésére. Ez által elérhetők, hogy a Magyar Királyi Opera itthon találna szükség esetén fiatal énekeseket, hogy nem lenne a külföldre utalva, hogy megszűnnék az énekesek túlkövetelése, mert tudnák, hogy könnyen pótolhatók, továbbá, hogy a Magyar Királyi Opera közönsége nem lenne oly gyakran kezdő énekesek szárnypróbálgatásainak kitéve. A Magyar Királyi Opera kevés énekest képes szerződtetni a zeneakadémia végzett növendékei közül, mert nincs szüksége annyi kezdőre. Ennek folytán jórészt a külföldre kerülnek s ott ragadnak. Jelenleg is van 15-20 magyar énekes a német opera szolgálatában, kik Magyarországon nyerték kiképzésüket.

Vidéki operák szervezésével alkalom nyílnék nem csupán énekeseink gyakorlati kiképzésére, hanem mód nyílik fiatal zenészeinknek is a karmesteri gyakorlat megszerzésére. A zeneakadémia annyira nem viheti növendékeivel, hogy mint kész operakarmestereket bocsájtja a Magyar Királyi Operába. Megtörtént már ama furcsaság is, hogy külföldről szerződtettek a Magyar Királyi Operához karmestereket, de meglehet, hogy oda voltak utalva. Mert aki az operához kerül, annak kész embernek kell lenni; nagy repertoárral kell bírnia épen úgy, mint az énekesnek, hogy képes legyen nagy előkészületek nélkül szükség esetén bármit elvezényelni. Ezt a szükséges gyakorlatot fiatal zenészeink legbiztosabban a vidéki operáknál szerezhetnék meg.

A vidéki operák új lendületet adnának opera-irodalmunknak is. Operazeneköltőink eddigelé csupán a Magyar Királyi Operára gondolhattak műveikkel, mert a külföld bizony még jobb műveinket sem igen fogadja be. Ha azután a Magyar Királyi Opera sem veszi be, akkor eltemetheti a buzgó zeneköltő évek munkáját örök időkre. Szóval sokat, sokat nyerne vidéki operák szervezésével a zene-ügy s első helyen a Magyar Királyi Opera; megszűnnék folyton a válság lejtőjén botorkálni. Magas feladatát céltudatosan valósíthatná meg és korlátozná a ledér, folyton elharapódzó, az ízlést megmértelyező operett-kultuszt.

## V.

### Összefoglalás és megoldás

A zeneművészeti szaknevelés reformjának nagy munkáját csakis szerves egészében lehet a legsikeresebben megoldani. Egyik rész a másikat támogatja s valamennyinek egy magasabb cél szolgálatában kell állnia. A fő dolog, hogy a zene Magyarországon is kenyérkereső állásokat nyújtson. Láttuk, hogy már magukban az iskolákban, ha szakemberekre bízunk a zene- illetve énektanítást, valami 500 állás részint van, részint szervezhető. A létesítendő húsz zeneiskola szintén tért nyithat vagy 100 zenetanárnak; tíz vidéki zenekar vagy 300 zenészt foglalkoztathat s néhány vidéki opera vagy 100 énekest. Mondjuk tehát: vagy ezer ember fogna a zenei pályán boldogulni. A zene ilyen alapon rövid idő alatt igen tisztességes megélhetést biztosítana; úgyszólván új életpályát nyitna a magyarnak, kik a zenének kiváló munkásaivá lennének. A magyar nemzet kedélyi élete végtelenül finomodnék s egész lelkülete nagy átalakuláson menne át. Ennek az állapotnak megteremtésével pedig tartozunk nemzetünknek; javaslataink megszívlelése az illetékes körök nemzeti, hazafias kötelessége. Mert érinti a tervbe vett átalakítás a nemzeti kultúra anyagi oldalát is, amennyiben a hangszer- és zenemű ipar megteremtését vonná maga után, melyből Olasz-, Francia-, Német- és Csehország már évszázadok óta főleg a hangszeriparral milliókra menő jövedelmi forrással bírnak.

Az ifjú Magyarország zenei nemzedékét pedig úgy gondoljuk elfoglalni, hogy ellássák a középiskolák, polgári iskolák, preparandiák, felsőbb leányiskolák és konzervatóriumok zenetanítását, hogy alkalmaztassanak zenekarokban, operáknál, s továbbá, mint egyházi és világi karmesterek.

Hogy honnan vegyük ezt a sok magyar zenészt, az alig okozhatna sok fejtörést, mert, ha az ige testté válnék, az nem történhetnék meg az egész vonalon egyszerre. A kezdetet megindítaná a szervezendő zeneiskolákkal, zenekarral és operával egyelőre kéthárom nagyobb vidéki város és fokozatosan a többi. A hiányzó művészi erők kifejlődnének néhány év alatt; a magyar ifjúság kedvvel lépne a zenei pályára, mihelyt némi kilátása lehetne e téren a megélhetésre.

A zenekarok szervezésénél egyelőre fúvózenekari tagok képzése járna nehézséggel. A Magyar Királyi Zeneakadémia már régóta tervbe vette a hangszerek tanítását, de tervét a mostani szűk helyiségben csak részben valósíthatja meg. S itt rá kell térnünk arra a kultúraszükségletre, mely a Zeneakadémia teljes kiegészítésével még megoldásra vár. Sajátságos, hogy midőn húsz évvel ezelőtt alapították, magasabb föladatát csak abban látták, hogy felsőbb kiképzést adjanak a zongorajátékban s hogy fölvegyenek tankeretébe még egy-két elméleti tárgyat. Folytonos gyarapítás és bővítés a húsz év alatt ma már annyira vitte, hogy a még néhány hiányzó fúvóhangszer kivételével tanrendszere jóval bővebb és sokoldalúbb a külföld majdnem valamennyi elsőrendű zeneiskolájáénál. A főtanzakok tanárai szaporodtak, a kötelező melléktantárgyak terjedelmesebben és intenzívebben taníttatna; több új, szükséges tantárgy vétetett föl s a zenei tanárképzővel kiterjeszkedett a pedagógiai oldalra is, ami egyike a legfontosabb vívmányoknak. Így vált lehetségessé, hogy az utóbbi 6 év alatt a növendékek létszáma százról már körülbelül négyszázra emelkedett.

Zenei állapotaink országos szervezésével benső összefüggésben áll a Magyar Királyi Zeneakadémia teljes kiegészítése, illetőleg a még hiányzó néhány fúvózenekari hangszerek behozatala. Ez azonban a jelen szűk Andrassy-úti helyiségében nem lehetséges s így nincs teljes zenekara, holott ennek létesítésével minden évben egy kis zajt bocsájthatna ki, melyből vidéki zenekarok volnának szervezhetők. Addig is azonban, míg a tervbe vett új helyiségben az összes fúvóhangszerek tanítása lehetővé válik, találni már is a vidéki zenekarok számára az országban több jó zenészt, kikkel a szervezést egy-két vidéki városban már meg lehetne kezdeni.

A Zeneakadémiának új, alkalmas helyiségben való elhelyezése, a kor igényeinek megfelelő hangversenyterem állítása és a zenének országos reformja, oly tényezők, melyekkel zenei műveltségünk új korszaka indulna meg. És ennek előbb-utóbb be kell következni. De ezt tervszerűen kell előkészíteni. A beteg

organizmust gyógyítani kell. Miért hagynák a hagyományos állapotokat a maguk útjára? Történeti fejlődés, mondhatnák némelyek, mi azt jelenti, hogy várjunk, amíg magától megindul minden, hadd jusson lassacskán oda, ahova jut. Ne kérkedjünk folyton zenei állapotaink nagy előrehaladottságával; inkább lássuk be, hogy zenei műveltségünk alig áll ott, hol a művelt külföld egy évszázad előtt állott. Ne szépítgessük az állapotokat, ne kendőzzük magunkat. Valljuk be őszintén, hogy a zeneművészet az államnak mindig mostoha gyermeke volt. Mennyivel magasabb fokra emelkedett művészeti tekintetben a kevésbé népszerű képzőművészet! Mi volt az nálunk még csak valami három—négy évtizeddel ezelőtt? Alig foglalkoztak vele s ma már százakra menő művészek hirdetik a magyar képzőművészet diadalát. Az állapotok talán itt sem épen ideálisak, de azért úgy találjuk, hogy az állam az utóbbi időben négy iskolát nyitott a képzőművészetnek, 300 000 forintot áldozott a műcsarnokra s majdnem fél milliót képek vásárlására. A millennium maradandó emlékei között ott találjuk a szépművészeti múzeumot is, 3 millió 200 ezer forinttal, de egyetlen krajcár sem jutott a zenére. És a Zeneakadémia megbénul fejlődésében, az ideiglenes rossz helyiség miatt. Tovább tűrik azt a szégyenletes állapotot, hogy nincs a fővárosnak hangversenyei számára egy hangverseny terme, hogy rossz akusztikájú bálteremre van zenei előadásaival utalva. Boldogult Trefort Ágost, a tevékeny szellemű vall. és közokt. miniszter magáévá tette a zenepalotaügyét, de halála meggátolta létesítésében s azóta jóformán el van temetve, várva, hogy a nagy energiájú Wlassics Gyula miniszter életre keltse és megvalósítsa, miként már intézkedett is, hogy fölvétessék az elejtett fonál. A dolog már nagyon elő van készítve, elkészültek a megoldás tervei, adva van az úgyszólván anyagi áldozatok nélkül létesíthető jövedelmező épületnek pénzügyi megoldása s hisszük, hogy az új miniszter vasakarata a közóhajnak és közszükségletnek eleget fog tenni.

Mondanivalóink végére érve, hogy ne lássék javaslatom kivihetetlen eszméssel foglalkozónak, csakis ideális alapon állónak, lássuk a megoldás anyagi oldalát is. Már tervbe van véve, legalább sürgetik a képviselőházban minden évben, hogy szubvencionáljanak néhány vidéki színházat. Ha ez megtörténnék, hozzá lehetne fűzni az operaszervezés kötelezettségét. De a vidéki operák érdekében legtöbbet tehetne maga a Magyar Királyi Opera és pedig ösztöndíjas növendékeivel. Ezeket a fiatal énekeseket, kik már egy-két év alatt készen vannak tanulmányaikkal, néhány évre leküldhetné a vidékre, hol kitűnő karmesterek vezetése alatt azonnal meg lenne teremtvé a vidéki operák szervezésének ügye, vagy legalább is megindítva. Sőt átengedhetnék a mostani

ösztöndíjasok kiképzése után a költségvetésből az erre a célra fölvelt összeget s ez bizonyára művészi tőkérére a leggyümölcsözőbben lenne elhelyezve.<sup>45</sup> A vidéki zeneiskolák állami segélyezésére, ha a költségvetésbe minden évben újabb öt-ötezer forintot vehetnének föl s így már az első évben egy-két zeneiskola létesülhetne s minden évben folytatólag egy-kettő.<sup>46</sup> Tíz év alatt végre lenne hajtva a szervezés legfontosabb munkája. Ha ily arányban járulnának hozzá a községek is, valamint a zenekarok szervezése céljából a színházak és püspökségek vagy a templomok patrónusai, akkor az egész kérdés alaposan meg lenne oldva.

Mielőtt leteszem tollamat, még némi igazolásra van szükségem. Tartozom azzal a kijelentéssel, hogy művemben semmi érdek sem vezetett, hanem tisztán az ügy iránti lelkesedés. Ha itt-a személyi érdekeket sértettem volna, biztosítom az illetőket, hogy tisztán a dolog vaskényszere volt annak okozója. Meg vagyok győződve, hogy a zenészek összesége egyetért és együtt érez velem, mert boldogulásukat őszintén óhajtom. Midőn a zenei ügyek fejlesztésére gondoltam e művemmel, egyszersmind az lebegett előttem, hogy ezen a részen a zenészeknek oly társadalmi állást biztosítsunk, mely őket méltán megilleti. Úgy hiszem, hogy minden elfogulatlan olvasóm ezt a tárgyilagosságot és az egyszerűséget őszinteségét fogja művemből kiolvasni.

Kultúránkban új szellem lengedez. Büszkén tekintünk vissza évezredek múltunkra. Az ország-világnak ezerévi dicsőségünket hirdető kiállítás munkája be van fejezve. De tekintünk Janimként a múltból a jövőbe is. Legyen a múlt dicső példája egy szebb jövőnek ébredése, melyen a zeneművészet is új életre keljen. Milliók jutnak a látnivalókra, százezrek monumentális hidakra, hogy kényelmesebben átjussunk a Duna egyik partjáról a másikra. Juttassunk egy kis alamizsnát a zeneművészetnek is, hadd emelkedjenek ama hidak is, melyek a nemzet geniusát egy eszményibb világba vezetik, hol bűbájos hangok hirdessék e téren is az új évezred hajnalának ébredését.

---

<sup>45</sup> Időközben a három évig képzett növendékeket, kettő kivételével, egyszerűen elbocsájtották.

<sup>46</sup> Franciaország a párisi konzervatóriumot 125 150 forinttal szubvencionálja, vidéki konzervatóriumoknak évenként 110 250 forintot ad, vidéki népies hangversenyekre évi 22 500 forintot, a Trocadero hangversenyeire 6 500 forintot, tehát összesen évenként 264 400 forintot csupán zenei célokra.